

Osmanlı Sanat Tarihi (Mimari) Literatürü

Osman ERAVŞAR*

Giriş

TÜRK SANATI tarihinin en uzun ve en verimli dönemlerinden birisini oluşturan Osmanlı sanatı üzerine özellikle son yıllarda yoğun ve nitelikli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların sayısı her ne kadar artmış olsa da halen bir çok alanda boşlukların bulunduğu, yadsınamaz bir gerçektir.

Osmanlı sanatı kavramsal olarak birçok değişkenleri, bileşenleri ve süreçleriyle farklılık ve zenginlikler göstermektedir. Bu sanatın ortaya çıkışı Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu ile birlikte başlarsa da aslında köken olarak Orta Asya Türk sanatından başlayarak Balkanlar'a kadar uzanan bir oluşumun şekilleniriliş sürecinin bir parçası olarak +değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Osmanlı sanatı araştırmaları Cumhuriyet'ten önce başlar. Ancak, konunun son derece geniş olması ve Cumhuriyet dönemi sonrasındaki araştırmaların nitelik olarak kapsamlı ve farklı başlıklara yönelmesi sebebiyle, bu dönem araştırmalarının kısa bir değerlendirmesinin yapılması daha yerinde olacaktır. Bu makale, genelde Osmanlı sanatına, özelde ise Osmanlı mimarisine yönelik yapılan araştırma ve yayınlar hakkında kısa bir deneme yapmayı hedeflemektedir. Osmanlı sanatının kapsam olarak mimarlıktan, el sanatlarına kadar uzanan geniş ve zengin bir alanı içermesi sebebiyle yapılacak değerlendirme konu ile doğrudan ilgili, konusunda yenilikler getiren çığırar açan, sanatın alt dalları ile ilgili ilk bilgi ve bulguları oluşturan temel araştırmalar üzerine olacaktır. Bu bağlamda Osmanlı sanatının en önemli şaheserleri mimaride ortaya konulmuştur. Makalede mimari temelinde Osmanlı sanatı yazılarına bir değerlendirme yapılması hedeflenmiş, bu bağlamda mimari süsleme içinde yer alan çini ile ilgili yayınların da kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. Makalede, el sanatları ile ilgili yayınlar üzerinde durulmamıştır. Şüphesiz ki bu makale içinde konuyla ilgili bütün literatüre yer verilmesi ya da ortaya konulması, iddia dahi edilemez.

---

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, eravsar@yahoo.com.

Osmanlı sanatı kavramının ortaya çıkmasında birtakım belirleyicilerin varlığına işaret etmiştik. Bu belirleyiciler ve bu sanatın kavramsal boyutu üzerinde yapılan araştırmalarının sınırlı, bazı soruların cevaplanmasında yön gösterici olmasına karşılık, halen yeterli olmadığı, sorularının halen cevaplanmadığı bölümler olması sebebiyle ileri sürülebilir. Osmanlı sanatı kavramı üzerine yapılan ilk çalışmaların Anadolu Selçuklu ve Beylikler sanatlarının devamı niteliğinde ele alındığı, bu sanatın ortaya çıkışında Selçuklu kökeni üzerinde durulduğu görülmektedir. Diğer taraftan bazı araştırmacılar, Osmanlı sanatı kavramı içinde, Bizans sanatı ile olan ilişkisi çerçevesinde sanatın karşılıklı etkileşim ve gelişim çizgilerini değerlendirmişlerdir.¹

I- Genel Araştırmalar

Osmanlı sanatı ile ilgili araştırma ve bulguların ilk olarak ne zaman belirli bir tasnif süzgecinden geçtiği tam olarak belli değildir. Osmanlı İmparatorluğu'na gelen seyyahların genel anlamda Osmanlı sanatı, özel anlamda ise imparatorluğun mimarisi üzerinde bazen tanımlamalara, bazen de kendilerince değerlendirmelere giden tespitler yaptıklarını görüyoruz.² Bunların asıl amaçlarının mimari ya da sanat eserlerini incelemek olmadığı, daha ziyade buldukları coğrafya hakkındaki bilgileri aktarmak gibi bir görevlerinin bulunduğu da unutulmamalıdır. Bu çerçevede Osmanlı sanatı üzerine doğrudan araştırmaların XIX. yüzyıl içinde başlamış olabileceği varsayımı yanlış olmayacaktır.

Osmanlı sanatı ile ilgili ilk araştırmaların mimari temelinde olduğu görülür. Bu bağlamda XIX. yüzyıl sonunda genelde aynı adla kitap ve makaleler yayınlanmaya başlar.³

Bu kapsamda, ilk olarak Celal Esad Arseven gibi araştırmacıların Osmanlı sanatını Türk sanatının bir bölümü içinde ele aldıklarını görüyoruz.⁴ Arse-

1 C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopel*, vol. 2, Berlin: Ernst Wasmuth, 1907; W. Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007; Speros Vryonis, Jr., "Byzantine Constantinople and Ottoman Istanbul", *The Ottoman City and Its Parts*, ed. I. Bierman et al., New York: New Rochelle, 1991, s. 13-52.

2 Charles Texier, *Description de l'Asie Mineure, faite par ordre du gouvernement français, de 1833 a 1837, et publiée par le Ministère de l'instruction publique, 3 vols.*, Paris, 1839-1849; Xavier Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse exécuté par ordre du gouvernement français, pendant les années 1846, 1847 et 1848, 2 vols.*., P. Bertrand, Paris: Lemercier, 1854-1860; M. Cornille Le Bruyn, *A Voyage to the Levant: or Travels in the Principal Parts of Asia Minor ...*, London: printed for Jacob Tonson and Thomas Bennet, 1702; Joseph Pitton de Tournefort, *A Voyage into the Levant: Perform'd by the Command of the late French King, Containing the Ancient and Modern State of the Islands of the Archipelago; as also of Constantinople ...*, London: D. Midwinter, R. Ware, C. Rivington, A. Ward, J. and P. Knapton [1741].

3 Ethem Paşa, *L'architecture Ottomane*, 1873.

4 C. E. Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, c. 1-3, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1955; C. E. Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970; Celâl Esad Arseven, *Eski İstanbul: Abidât ve Mebânisi*, haz. Dilek Yelkenci, İstanbul: Turing Yayınları, 1989.

ven'in İstanbul'daki Osmanlı eserlerini incelediği ve aslı Osmanlıca olan *Eski İstanbul: Abidât ve Mebânisi* adlı çalışmasının günümüzde Latin harfleriyle yeniden baskısı yapılmıştır. Bu çalışmanın özgün bilgiler içermesi ve içindeki fotoğrafların belge niteliği taşıması sebebiyle araştırmacılara ilk kaynak olarak halen fikir verici bir niteliği vardır. Osmanlı sanatı kavramının tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Ancak bunun XIX. yüzyıl içinde olgunlaştığı söylenebilir. Bu kavramın tanımlanması ve şekillenmesi ile ilgili çerçeve yayınlar ise birkaçı dışında yetersizdir.⁵

Osmanlı sanatı ile ilgili erken dönem çalışmalarında özellikle cami mimarisinin şekillenmesinde Bizans sanatının etkilerinin olduğu iddia edilmiştir. Sanatın içinde bu etkiyi en iyi yansıtan örnek olarak da Ayasofya gösterilmiştir.⁶ A. Kuran bu fikir temelinde konunun bir değerlendirmesini yapmıştır. Kuran, Ayasofya da dahil olmak üzere İstanbul silüetini oluşturan camilerin bütünü bir parçası olduğu fikrini ifade ederek, Osmanlı klasik mimarının Ayasofya'dan esinlendiğini ve onu mimari olarak ulaşılmak istenilen hedefler arasında gösterdiğini ifade eder.

Türk mimarisi ile ilgili yapılan genel çalışmalar içinde, Osmanlı mimarisinin ayrı başlıklar halinde ele alındığını görüyoruz. Bu çalışmalardan İngilizce olarak hazırlanan ve Batılı araştırmacılarının Osmanlı sanatını tanımlarında anahtar rolü üstlenen B. Ünsal'ın *Turkish Islamic Architecture in Seljuk and Ottoman Times 1071-1923* başlıklı çalışmasında Türk mimarisinin genel değerlendirmesi içinde Osmanlı mimarisinin şaheserleri olarak adlandırılacak gözde eserler kısaca tanıtılmıştır.⁷

Celal Esad'dan sonra Osmanlı sanatının Türk sanatı içindeki gelişimini ise Doğan Kuban, Semavi Eyice ve Oktay Aslanapa ele almıştır. Aslanapa'nın editörlüğünü yaptığı *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı* adlı çalışma da Osmanlı dönemi sanatı; mimari, çini, keramik, halı, minyatür, kitap, ağaç işçiliği, maden sanatlarını kapsayacak şekilde farklı araştırmacılar tarafından anlatılmıştır.⁸ Aslanapa, 1971 yılında ilk olarak İngilizce yayınladığı bu çalışmasını daha sonra ise Türkçesi yayımlanan *Türk Sanatı* adlı çalışmasıyla devam ettirmiştir. Bu kitap içinde Aslanapa'nın Türk sanatı gelişimi üzerine yaptığı şu değerlendirme ilgi çeker: Türk sanatının gelişiminde, farklı ülkelerden farklı

5 F. Yenişehirlioğlu, "İkonografi, İkonoloji ve Osmanlı Sanatı", *Güner İnal'a Armağan*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1993

6 A. Gabriel, "Les Mosques de Constantinople", *Revue Syria*, no. VII, Paris: l'Institut Français du Proche-Orient, 1926, s. 359-461; M. A. Charles, "Hagia Sophia and Great Imperial Mosques", *Art Bulletin*, no. XII, New York: College Art Association, 1930, s. 321-344.

7 B. Ünsal, *Turkish Islamic Architecture in Seljuk and Ottoman Times 1071-1923*, London: St. Martin's Press, 1959.

8 O. Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1977; O. Aslanapa, *Turkish Art and Architecture*, London: Faber and Faber, 1971; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981.

sanatlardan türeyen bir diziyle etkilendiği açıktır. Aslanapa'ya göre hangi coğrafyada olursa olsun Türk sanatının bütün anıtları, diğer sanatsal ürünlerden açık bir biçimde ayrılan karakteristik bir stil tarafından doğrudan bir izlenim bırakmıştır. Aslanapa'nın bu çalışması da tıpkı öncesinde olduğu gibi Osmanlı sanatının genel çerçevesini belirlemede, başta kavram ve üslupla ilgili olmak üzere birçok soruyu cevapsız bırakmaktadır. Diğer yandan bu çalışma Osmanlı sanatı araştırmalarında gerek Batılı, gerekse yerli araştırmacılar için ufuk açıcı olacak, en azından bu sanatın kökenleri ve kurgusunun temelindeki unsurlar ve belirleyiciler ile ilgili sorular sorulmasını ve cevaplar aranmasını teşvik edici olacaktır.

Osmanlı mimarisinin erken dönemde ortaya çıkışından, geç dönemin sonuna kadar bütün dönemlerini içine alarak bir arada değerlendiren yegâne çalışma O. Aslanapa'nın diğer bir araştırmasıdır.⁹ İznik'te Orhan Gazi dönemi mimarisi ile ilgili eserlerle başlayan çalışma, Sultan V. Mehmet Reşad dönemiyle sona erer. Çalışma içinde türbeler, saraylar, hamamlar, çeşme ve sebillerine ayrıca değinilmiştir. Çalışma sonuna sınırlı ancak Osmanlı sanatı ile ilgili temel bir bibliyografya konulmuştur. Osmanlı döneminin yapıları bazen tek düze fakat yeterli bilgiyle, bazen de son derece ayrıntılara inilerek araştırılmaktadır. Yayın içinde belli bir metot açıklaması yoktur, araştırmacının kronolojik bir sıra dahilinde yapıların mimari anlatımlarıyla sınırlanmış olması da konu hakkında belirli soruların bulunmamasından kaynaklanır. Nitekim bütün çalışma boyunca belirli bir üslup, tipoloji ya da mekân kurgu düzeni üzerinde durulmamıştır.

Osmanlı Devri Mimarisi gibi genel bulguları toplu bir biçimde veren yayınlar yanında, Türk mimarisi içinde bir bölüm olarak Osmanlı mimarisini Selçuklu mimarisi ile karşılaştırarak gelişimini açıklayan bazı çalışmalar da vardır.¹⁰ Son yıllarda artık yapılmaya da, 1960'lı yıllarda yapılan bu tür çalışmalar Osmanlı mimarisi araştırmalarının çerçeve çizgilerinin oluşturulmasına katkı sağlamıştır.

Türk sanatı içinde Osmanlı mimarisini bütüncül olarak ele alan araştırmaların 1960'lı yıllardan itibaren ağırlık kazanmaya başladığı görülür. Ulya Vogt-Göknil'in, *Yaşayan Mimari Osmanlı* başlığı altında yayınladığı araştırması bazı teknik hatalar içermesine karşılık başlangıç araştırmaları içerisinde küçük bir adımdır.¹¹ Bu araştırmada yapılar üzerinde hemen hiç doğrudan inceleme yapılmamıştır. Osmanlı mimarisi ile ilgili bazı yanlış bilgiler, yanlış isim-

9 O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.

10 Suut Kemal Yetkin, "The Evolution of Architectural Form in Turkish Mosques (1300-1700)", *Studia Islamica*, no. 11, Paris: Maisonneuve & Larose, 1959, s. 73-91.

11 Ulya Vogt-Göknil, *Living Architecture: Ottoman*, New York: Grosset & Dunlap, 1966; Ulya Vogt-Göknil, *Die Moschee: Grundformen sakraler Baukunst*, Zurich: Verlag für Architektur Artemis, 1978.

ler ve teknik terimler kullanılmıştır. Bunlar bu terimlerin İngilizce kullanımından kaynaklanmış gibi gözükür.

Osmanlı sanatının, Türk sanatı içindeki kesin ve etkili sınırlara sahip olduğunun ortaya çıkması ile birlikte Batı'da bu sanatı anlama konusunda daha etkili çalışmalar yapıldığını görüyoruz. Levey'in kitabı¹² kronolojik olarak bölümlenmiştir. Her bir bölüm dönemin sosyal yapı temelini ve esaslı tarihsel olaylarından derlenmiş bilgileri içerir. Bu bilgiler sultanların karakterlerine yönelik bilgileri ön plana çıkarmaktadır. Çünkü İstanbul ve saray merkezli Osmanlı sanatının belirleyicileri ve değişkenleri de sultan ve onun çevresindekilerin zevk beğenileriyle şekillenmiştir. Bu çalışmada, yapıların banisi olan sultanlar hakkında onların inşa ettirdikleri yapılardan onların karakterlerine yönelik bilgilerin elde edilme çabası belki de araştırmamızın en zayıf yönlerinden birisidir. Örneğin Süleymaniye Camii'nin inşasında çini dekorasyonunun kullanılmaması yapıyı inşa ettiren Sultan Süleyman'ın ileri derecedeki yaşına bağlanmaya çalışılmıştır.

Kitap Osmanlı sanatının üç dalı ile ilgilenmiştir. Mimari, minyatür ve seramik-çini. Kitapta incelenen örnekler üslupsal olarak ele alınmıştır. Eserlerin sanat tarihi değerleri içinde estetik niteliklerine yönelmeler yapılmıştır. Osmanlı sanatında birlikteliği sağlayan teknik ve üslupsal yaklaşımın İstanbul'dan yayılan saray çevresi beğenileri olduğu üzerinde durulmuştur.

Osmanlı mimarisi ile ilgili son derece özenle hazırlanmış çalışmalardan birisi Geoffrey Goodwin'in *A History of Ottoman Architecture* adlı eseridir.¹³ Bu çalışmanın konusunun Osmanlı olmasına karşılık köken ilişkileri bağlamında Selçuklu ve Beylikler'e kısa atıflar yapılmıştır. 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu mimarisi, Hacı Özbek Camii'nden (Hacı Zeynel Camii) başlayarak, Koca Sinan'ın muhteşem eserlerini içine alarak anlatılmıştır. Diğer yandan Bebek ve Bostancı camileri gibi mütevazı örneklerle bağlantılı saptamalar yapar. Bu araştırma içinde özenli plan ve fotoğraflara yer verilmesi, Osmanlı sanatı araştırmalarında temel kaynak olarak kullanılmasında değerini artırmıştır. Araştırmada özellikle Bursa, Edirne ve İstanbul'daki eserler ağırlıklı olarak irdelenmiştir. Diğer yandan Balkanlar ve Doğu Anadolu Osmanlı mimarisi hakkında özet bilgiler de aktarılmıştır.

Osmanlı sanatı araştırmalarında bazı prestij yayınlarının da yapıldığını ve bu tür yayınlar içinde bazı önemli makalelerin yayınlandığını görüyoruz. Bunlar içinde E. Akurgal'ın editörlüğünde hazırlanan Anadolu'nun on bin yıllık sanatının tanıtıldığı yayın ön planda gelir. Bu yayın içinde Osmanlı sanatı ve mimarisi ayrı bölüm halinde başlıklandırılmıştır.¹⁴

12 M. Levey, *The World of Ottoman Art*, London: Thames and Hudson, 1976.

13 G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London: Thames and Hudson, 2003.

14 D. Kuban, "Architecture of the Ottoman Period", *The Art and Architecture of Turkey*, ed. E. Akurgal, New York: Rizzoli International, 1980, s. 144-145.

Osmanlı sanatı araştırmalarını iki farklı başlıkta gruplandırmak yerinde olacaktır. Bu çerçevede, sanatın hatlarının belirleyicilerini mimari ve el sanatları olarak değerlendirmek mümkündür. Her iki dalda da ilk yıllarda yapılan araştırmalar daha çok kataloglama çalışmaları şeklindedir. Kataloglama çalışmalarının bazen bir dönem, bazen bir bölge, bazen de bir teknik seçilerek ele alındığını görüyoruz. Aslında araştırmaların ilk aşamasında bu şekilde bir tespit yapılması gayet doğaldır. Çünkü bilim *tasniftir*. Bu çerçevede yapılan çalışmaları başlıklar altında aşağıdaki şekilde değerlendirmek mümkündür.

Osmanlı mimarlık tarihi ile ilgili ilk kataloglama nitelikli araştırmalarda özellikle iki isim ön plana çıkmıştır: Ekrem Hakkı Ayverdi ve Sedat Çetintaş¹⁵. Ayverdi, başlangıcından başlayarak Osmanlı mimarisini padişahların dönemlerini başlıklandırarak inceler.¹⁶ İncelediği eserlerin kendisi ve ekibinde bulunan bazı araştırmacılar tarafından alınan rölöve planları, bu çalışmanın pek çok özgün yönünden birisidir. Ayverdi'nin Fatih dönemi mimarisi ile özel olarak ilgilendiği, bu dönemi anlatan kitaplarının çokluğundan anlaşılmaktadır. Ayverdi, bu dönem içinde Osmanlı-Bizans mimarisi arasındaki ilişkiye kısıtlı da olsa göndermeler yapmıştır. İstanbul Fatih Camii'nin Osmanlı mimarisi içinde çok özel bir yeri vardır. Bu yapıyı ele alan ilk yayınların çok erken tarihlerde yapılmaya başlanıldığı görülmektedir.¹⁷

Ayverdi'nin Balkanlar'daki Osmanlı mimarisi ile ilgili araştırmaları, bugün artık arşiv belgesi niteliği taşımaktadır.¹⁸ Balkanlar'da yaşanan savaşlar, iç ka-

15 S. Çetintaş, *Türk mimari anıtları: Osmanlı devri: Bursa'da ilk eserler*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1946; S. Çetintaş, *Türk mimari anıtları : Osmanlı devri: Bursa da Murat I ve Bayezit I binaları*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1952; S. Çetintaş, *Yıldırım Darüşşifası*, Ankara: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü, 1952.

16 E. H. Ayverdi, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mîmârîsi*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1976 (A. Yüksel ile); E. H. Ayverdi, "Orhan Gazi Devrinde Mimari", *Yıllık Araştırmalar Dergisi* I (1956), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957, s. 115-198; E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mîmârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri II*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1972; E. H. Ayverdi, *Fâtih Devri Mîmârîsi*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1953; E. H. Ayverdi, *Fâtih Devri Hattatları ve Hat San'atı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1953; E. H. Ayverdi, *Fâtih Devri Mîmârî Eserleri*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1953; E. H. Ayverdi, *Fâtih Devri Mîmârîsi Zeyli*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1961; E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mîmârîsinin İlk Devri I*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1966; E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mîmârîsinde Fâtih Devri III*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1973; E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mîmârîsinde Fâtih Devri IV*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1974.

17 Mehmet Aga-Oglu, "The Fatih Mosque at Constantinople", *The Art Bulletin*, Vol. 12, No. 2, New York, College Art Association, 1930, s. 179-195.

18 E. H. Ayverdi, A. Yüksel, G. Ertürk, İ. Numan, *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri, Romanya, Macaristan I*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1981; E. H. Ayverdi, A. Yüksel, G. Ertürk, İ. Numan, *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri, Yugoslavya II*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1981; E. H. Ayverdi, A. Yüksel, G. Ertürk, İ. Numan, *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri, Yugoslavya III*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1981; E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, IV*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1982.

rışıklıklar yanında, Osmanlı kültürel varlığına karşı sergilenen hasmane tutum sonucunda Osmanlı mimarlık eserlerinin birer birer ya tahrip olması ya da kötü onarımlar ve kullanımlarla şekil değiştirmesi, Ayverdi'nin çalışmalarının Osmanlı mirası adına ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Balkanlar'daki Osmanlı mimarlık eserleri üzerine bazı Batılı araştırmacıların da çalışmaları vardır. Özellikle M. Kiel'in çalışmaları hem dikkat çekicidir, hem de yeni fikirler sergilemektedir.¹⁹ Anadolu dışındaki Osmanlı coğrafyasında bulunan Osmanlı mimari eserlerini Ayverdi sonrasında ele alan bir diğer çalışma ise F. Yenişehirlioğlu tarafından yapılmıştır.²⁰ Genel çerçevede Anadolu dışındaki coğrafyada bulunan Osmanlı eserlerinin niteliklerine ve üslup özelliklerine ilk kez dikkat çekilen bu çalışma, sonrasında yapılacak çalışmalar için belirleyici kriterler ortaya koymuştur. Son yıllarda Osmanlı coğrafyası içindeki mimarlık eserlerine yönelik olarak, ülkeler çerçevesinde yapılan doktora tezleri kapsamında bazı çalışmalar hazırlanmış ve yayınlanmıştır.²¹ Bu çalışmalar dışında Türk Tarih Kurumu tarafından yurt dışındaki eserlerin belgelenmesi amacıyla başlatılan proje kapsamında bazı ülkelerdeki Osmanlı eserlerinin incelenmesi tamamlanmış ve yayınlanmıştır.²² Bu çalışmalar genel anlamda bir boşluğu doldurmaktadır. Ancak belirli bir siste-

19 Kiel'in, Balkanlar'daki Osmanlı mimarisi ve kültürü varlıkları ile ilgili çeşitli araştırmaları bulunur. Bunlar içinde Arnavutluk'taki Osmanlı eserlerinin incelendiği çalışması kitap olarak yayınlanmıştır. Diğer çalışmalarının birçoğu farklı dergilerdeki makale ve sempozyumlarda sunulmuş bildirilerden oluşmaktadır. M. Kiel, *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, İstanbul: Research Center for Islamic History, Art and Culture, 1990; M.Kiel, "Notes on the history of some Turkish monuments in Thessaloniki", *Balkan Studies*, 11, 2, Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1970, s. 122-156; M. Kiel, "Observations on the history of Northern Greece during the Turkish rule historical and architectural description of the Turkish monuments of Komotini and Serres, their place in the development of Ottoman architecture, and their present condition", *Balkan Studies*, 12, 2, Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1971, s. 415-462; M. Kiel, "Some Early Ottoman monuments in Bulgarian Thrace, Stara Zagora, Jambol and Nova Zagora", *Bulleten*, XXXVIII, sy. 152, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1974, s. 635-656; M. Kiel, "The Ottoman Hamam in the Balkans", *Art and Archaeology Research Papers*, No 9, London: Art and Archaeology Research Papers, 1976, s. 87-97; M. Kiel, "Ottoman architecture in the Macedonia province: Štip, Kumanovo, Prilep and Strumitsa", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, IV-V, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976/77, s. 153-196; M. Kiel, "The oldest monuments of Ottoman-Turkish architecture in the Balkans, the Imaret and Mosque of Ghazi Evrenos in Gümülcine/Komotini, and the Khan of Evrenos Bey in Ilica/Loutra in Greek Thrace, 1370-1390", *Sanat Tarihi Yıllığı - Kunsthistorische Forschungen*, XII, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1983, s. 117-144.

20 F. Yenişehirlioğlu, *Ottoman Architectural Works Outside of Turkey*, Ankara: Turkish Ministry of Foreign Affairs, 1989.

21 A. Uluçam, *Irak'ta Türk Mimari Eserleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989; K. Pektaş, *Tunus'ta Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2002; A. A. Bayhan, "Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi", doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

22 Mehmet Z. İ., Neval Konuk, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

matik ve kurgu yapılmadan hazırlanan bu çalışmalarda aynı proje içerisinde farklılıklar göstermesi Osmanlı mimarisi araştırmalarında karışıklığa sebebiyet vereceğinden daha dikkatli çalışılması, metodoloji, kriter ve terminoloji birliğinin sağlanması beklenmektedir.

Balkan ülkelerindeki Osmanlı eserlerini inceleyen bir diğer çalışma ise M. Özer tarafından yapılmıştır. Üsküp'teki Osmanlı eserlerinin incelendiği aslı bir doktora tezi olan bu çalışmada araştırmacı, bölgede tanınmayan ya da diğer araştırmacıların çok fazla üzerinde durmadığı eserleri incelemiş ve bunların kendi dönemleri içinde bir değerlendirmesini yapmıştır.²³

Osmanlı'nın Avrupa'da inşa ettiği eserleri yerel araştırmacıların yardımıyla inceleyen M. İbrahimi'nin araştırmalarında, Osmanlı eserleri hakkında bugünkü ülke coğrafyaları içinde gerçekleştirilen Sırpça ve Rusça kökenli yayınların analojisi yapılmış ve bu ülkelerin arşivlerinde incelemeler de yapılarak kısa değerlendirmelere gidilmiştir.²⁴

Balkanlar'daki Osmanlı anıtlarının iki fotoğraf albümü hazırlanmıştır.²⁵ Bu albümler içinde yapılar kısa tanım ve bilgilerle anlatılmıştır. Görsel zenginliğe karşılık, bilgi ve çizim yönünün eksik oluşu yayının zayıf yönünü oluşturur.

Osmanlı mimarisinin Suriye coğrafyasındaki gelişimleri ve buradaki etkileşimi üzerine yapılan çalışmalar ise sınırlıdır.²⁶ Tarihsel bir metot yaklaşımıyla Şam ve Halep'teki Osmanlı imar çalışmalarının bir değerlendirmesi yapılmıştır.

II- Bölgesel Çalışmalar

Anadolu coğrafyası içinde de Osmanlı mimarisinin kataloglama çalışmaları XX. yüzyıl ilk yarısında başlar. Bu çalışmalarda genellikle bir bölge seçilerek yapılmış, bu çerçevede konular erken Osmanlı döneminden başlayarak geç dönemlere kadar uzanan çok geniş bir perspektif içinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, yapılan çalışmaların üslup ya da sorunsalları değerlendirmekten çok belgeleme niteliğinde olduğu görülmektedir. Diğer taraftan son yıllarda bir

23 M. Özer, *Üsküp'te Türk Mimarisi: XIV.-XIX. Yüzyıl*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

24 M. İbrahimgil, "Kalkandelen'deki Harabatı Baba (Sersem Ali Baba) Bektaşî Tekkesi", *Millî Kültür*, sy. 49, Ankara, 1985, s. 55-60; M. İbrahimgil, *Kosova – Prizren Fatih Sultan Mehmet Namazgahı (Kırık Camii) Kazı ve Restorasyon Çalışmaları İle Şehit Başçavuş Hüseyin Kutlu Parkı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2002; M. İbrahimgil, "Pirlepe'de Türk Eserleri ve Türk Mimarisindeki Yeri", *XIII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. Cilt, II. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002, s. 1173-1181; M. İbrahimgil, "Makedonya'da Tekke Mimarisi ve Özellikleri", *Turkish Art, 10. Congrès International D'art Turc*, 1995, Geneve: Foundation Max Van Berchem, 1999, s. 369-379; M. İbrahimgil, "Balkanlarda Kültür Mirasımız", *Prof.Dr. Sadık Tural Armağanı*, Ankara: Çalık Holding, 2002, s.160-165; M. İbrahimgil, "Balkanlarda Osmanlı Mimarisi", *Osmanlı*, c.10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınevi, 1999, s.499-509; M. İbrahimgil, "Kosova'da Türk Eserleri", *Türkler*, c. 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 23-34,

25 A. Kuş, F. Şimşek, İ. Dıvarcı, *Rumeli'de Osmanlı Mirası*, İstanbul: Hazine Holding, 2010.

26 Ç. Kafescioğlu, "In The Image of Rûm": Ottoman Architectural Patronage in Sixteenth-Century Aleppo and Damascus", *Muqarnas*, Vol. 16, Leiden: E.J. Brill Yayınevi, 1999, s. 70-96.

dönem ya da üsluba bağlı seçilen konuların artış göstermesi, bu yöndeki beklentilerin yeni bir ivme kazanacağını göstermesi bakımından sevindiricidir. Bölgesel çalışmaların ilk örnekleri daha çok Bursa ve Edirne'deki Osmanlı eserlerine yönelik yapılmıştır. Bursa, Osmanlı Beyliği'nin gelişerek imparatorluğa dönüştüğü süreç içinde Osmanlı sanatının şekillenmesinde etkili belirleyici olan yerlerdendir.²⁷ Kentte kültür ve sanatın şekillenmesinde etkili olan eğilimler, beylikten imparatorluğa geçişte değişen zevkleri de yansıtmaktaydı. Bir yandan Selçuklu, diğer yandan Timur'la birlikte başlayan Orta Asya etkisi kendisini yavaş yavaş, Bursa ortamında hissettirmekteydi. Osmanlı tarihi içinde başkentlik sürecinin başladığı ilk kent olan Bursa'daki sanat ortamı, değişik araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bunlar içinde özellikle A. Gabriel tarafından gerçekleştirilen araştırmalar, bugün bile geçerliliğini koruyan bilgilere sahiptir.²⁸ Bursa'daki mimari üzerine bir diğer araştırma ise S. Çetintaş tarafından yapılmıştır.²⁹ Yapıların ayrıntılı rölöve planlarının işlendiği bu çalışmada Osmanlı sanatındaki üslup gelişimi örneklerle ortaya konulmuştur. Bursa'daki yapıları ele alan bazı münferit çalışmalarda sadece kısa tanımlamalar yapılmıştır.³⁰ Bunların bir kısmı tanıtım kitabı niteliğinde, bir kısmı ise tek başına bir yapının problemlerini ortaya koyan çalışmalardır.³¹ Bursa dışındaki diğer bazı Anadolu kentlerindeki (Tokat, Amasya, Kayseri, Niğde, Sivas) imar çalışmaları inceleyen Gabriel'in bu kentleri ayrı ayrı ele aldığı çalışmaları da bulunmaktadır.³² Bu çalışmada, incelenen şehirlerdeki Osmanlı eserlerinin sayıca az oluşu sebebiyle daha çok Selçuklu döneminin eserleri değerlendirilmiştir.

Bursa'nın fethinden önce Osmanlı döneminin önemli bir kenti olan İznik'teki Osmanlı eserleri hakkında bazı araştırmacılar bilgi verir.³³

27 F. Yenişehirlioğlu, "XIV-XV. Yüzyıl Mimari Örneklere Göre Bursa Kentinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi", *IX. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiri, Ankara Eylül 1986*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1989, c. II, s. 1345-1353.

28 Albert Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, Paris: E. Boccard, 1958. Bu yayın son yıllarda Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. A. Gabriel, *Bir Türk Başkenti Bursa*, çev. N. Er, H. Er, A. Kazancıgil, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2008.

29 S. Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları: Osmanlı Devri: Bursa'da İlk Eserler*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1946; S. Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa'da Murad I ve Bayezid I Yapıları*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1958.

30 N. Beşbaş-H. Denizli, *Türkiye' de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi)*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983

31 K. Baykal, *Bursa ve Anıtları = Bursa et ses monuments*, Bursa: T.A.Ç. Vakfı Yayınları, 1982; K. Baykal, *Bursa Kozahanı ve Mescidi*, Bursa: Ant Basımevi, 1946; K. Baykal, *Bursa'da Ulu Câmi*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1950; S. Eyice, *Bursa ve Çevresinde Türk Sanatı*, İstanbul: 1962.

32 A. Gabriel, *Monuments Turcs D' Anatolie*, c. 1-3, Paris: E. de Boccard, 1934.

33 C. Gurlitt, "Die Islamitischen Bauten von İznik (Nicea)", *Orientalisches Archiv*, Band III, Heft 2, Leipzig: K.W. Hiersemann, 1912-13, s. 49-60; A. S. Ülgen, "İznik'te Türk Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, sy. I, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1938, s. 53-69; S. Eyice, "İznik", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. I, s. 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1987, s. 65-116; J. Raby, "A Seventeenth Century Description of İznik-Nicaea", *Istanbul Mitteilungen*, Band 26, İstanbul: Deutsches Archäologisches Institut, 1976, s. 166, 168.

Osmanlı'nın ikinci başkenti olan Edirne şehri ile ilgili monografik çalışmalar ise sayıca daha azdır. Bu çalışmalar içinde Aslanapa tarafından gerçekleştirilen araştırma Edirne'deki Osmanlı eserlerinin ortaya çıkarılması için atılan ilk adımı oluşturmuştur.³⁴ Kazancıgil'in çalışması ise şehrin Osmanlı dönemi tarihi içinde mimarlık eserlerinin de ele alındığı bir çalışmadır.³⁵

Kentlerle ilgili farklı yayınevleri tarafından çıkarılan monografilerde Osmanlı mimarisi ile ilgili kısa değerlendirmelere de yer verilmektedir. Bunlar içerisinde özellikle Edirne, Bursa, Konya gibi şehirlerin incelendiği monografik çalışmalarda genel Osmanlı mimarisi içinde bölgesel yapıların ele alındığı görülmektedir.³⁶

Osmanlı sanatı araştırmaları içinde İstanbul'un özel bir yeri vardır. İmparatorluğun başkenti olması eserlerin sayıca burada daha fazla bir oranda toplanmasına neden olmuştur. Nitekim Osmanlı sanatının hareket noktası konumunda olan bu kent, aynı zamanda sultanların sanatçıları koruduğu ve eserler sipariş verdiği bir konumdaydı.³⁷ Osmanlıların İstanbul'u fethi ile birlikte hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşanması kaçınılmazdı. Bu değişimle ilgili yapılan araştırmalarda Osmanlı sanatına şekil veren ilk mimari anıtların ortaya çıkışları da incelenmiştir.³⁸

İstanbul yapıları erken dönemlerden itibaren araştırılmıştır.³⁹ Bunlar içinde özellikle Cornelius Gurlitt, bir sanat tarihçisi gözü ile eserleri incelemiş ve yapılara dikkat çekmiştir.⁴⁰ Mimari eserin çizimini ve rölövelerini yapmış, fotoğraflarını çekmiştir. Fotoğraflar artistik olmaktan ziyade belge mahiyetindedir. Çizimler, rölöveler büyük bir titizlikle hazırlanmıştır. İstanbul'daki araştırmalardan sonra eser Almanya'nın Dresden şehrinde Nisan 1907 yılında basıma hazırlanmışsa da 1912 yılında Berlin'de 36x53 boyutunda ve 10 kg. ağırlığında bir kitap olarak çok az sayıda basılmıştır. Bu şaheser anıt-kitap Osmanlı Türklerinin kültür tarihi ile sosyal hayatını yansıtan temel kaynak-

34 O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Dönemi Abideleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1949.

35 R. Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Edirne: Edirne Valiliği, 1999.

36 Anonim, *Bir masaldı Bursa*, haz. Engin Yenal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996; Anonim, *Serhattaki Payitaht Edirne*, haz. E. N. İşli-M. S. Koz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998; Anonim, *Gez Dünyayı Gör Konyayı*, haz. A. Erdoğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

37 Albert Gabriel, "Les mosques de Constantinople", *Syria*, 7, Paris: The Institut Français d'archéologie de Beyrouth, 1926, s. 374-376.

38 Ç. Kafescioğlu, "The Ottoman Capital in the Making: The Reconstruction of Constantinople in the Fifteenth Century", Doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1993. İstanbul'un fetih sonrasında topografisi için I. Manners, "Constructing the Image of a City: The Representation of Constantinople", *Christopher Buondelmonti's Liber insularum archipelagir Annals of the Association of American Geographers*, LXXXVII, 1997, s. 72-102.

39 S. Vryonis Jr., "Byzantine Constantinople and Ottoman Istanbul: Evolution in a Millennial Imperial Iconography", *The Ottoman City and Its Parts: Urban Structure and Social Order*, ed. I. Bierman, R. Abou el-Haj, and D. Preziosi, New York: New Rochelle, 1991, s. 13-52.

40 Cornelius Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin: Ernst Wasmuth, 1912.

lardan biridir. Gurlitt, yaşamının son yıllarında Atatürk tarafından TTK'ya şeref üyesi seçilmiştir.

İstanbul'daki Osmanlı camilerinin belirli bir sıra ile anlatıldığı, mimarilerinin tanımlanmasının zorunluluğu araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Sonuçta *İstanbul Camileri* başlığı ile ortaya çıkan eser, halen bu konuda yazılmış geçerli çalışmaların başında gelir.⁴¹ Aslında bir katalog olan bu çalışma, İstanbul'daki Osmanlı camileri hakkında özlü bilgilerin depolandığı temel başvuru kaynağıdır. Ancak, bilgilerin güncelliğini kaybetmesi, özellikle içinde değerlendirmelerin bulunmaması gibi sebeplerden dolayı, bu konuda yeniden bir çalışma yapılması gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

İstanbul'un kuruluşundan Osmanlı dönemine kadar olan süreci inceleyen bazı araştırmalar⁴² içinde özellikle Müler-Wiener'in çalışması, Türk fethi öncesi kentin mimarisi, fiziki yapısı hakkında ayrıntılı değerlendirmeler içermektedir.⁴³

Bu ilk çalışmalar her ne kadar İstanbul'daki Osmanlı eserlerini tanımlasa da onların Osmanlı sanatı içinde ifade ettikleri anlamların bir sentezini çıkarmaktan uzaktır. İstanbul'daki Osmanlı eserlerinin mimari özelliklerini inceleyip, imparatorluğun merkez sanatı hakkında bilgileri ortaya koyan çalışmalar, Osmanlı sanatı araştırmaları içinde belki de en değerlilerini oluşturur. Bu konudaki çalışmaların başında D. Kuban'ın *İstanbul Yazıları* gelir.⁴⁴ İstanbul'un ilk yerleşiminden günümüze kentsel gelişimi ve değişimini de Kuban incelemiştir.⁴⁵

III- Erken Osmanlı Sanatı Araştırmaları

Erken dönem Osmanlı sanatı araştırmalarında daha çok Bursa ve Edirne ölçeğindeki yapıların yukarıda belirtilen monografilerde ele alındığını söylemek mümkündür. Ancak bu dönemi başlıklandıran bazı özel çalışmalar yapıldığı görülür. Mimari yapıım elemanları özelinde bazen taç kapıların,⁴⁶ bazen çini sanatının ele alınması Osmanlı sanatı araştırmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır. Erken Osmanlı sanatı araştırmalarında araştırmacılar daha çok Bursa çevresindeki zaviyeli cami mimarisi ile ilgilenmişlerdir.⁴⁷ Ancak bu

41 T. Öz, *İstanbul Camileri*, c. I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

42 M. Maclagan, *The City Of Constantinople (Ancient Peoples and Places, 60)*, London: Thames & Hudson, 1968.

43 W. Müller, Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

44 D. Kuban, *İstanbul Yazıları*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1998.

45 D. Kuban, *Bir Kent Tarihi İstanbul*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.

46 Ş. Çakmak, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taç Kapılar (1300-1500)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001

47 T. Reyhanlı, "Osmanlı Mimarisi'nde İmaret: Külliye Üzerine Notlar", *Türk Kültürü Araştırmaları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, XV/1-2, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayinevi, 1976, s. 121-141.

dönemin diğer yapı türleri gerek medreseler, gerekse hamamların yeterince çalışılmaması halen bir boşluk olarak durmaktadır.

Osmanlı sanatının ilk evresinin Anadolu Beylikler sanatı içinde bir dönem olarak ele alan bazı çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalar içinde G. Öney tarafından yapılan *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl (1300-1453)* adlı yayını, dönemini mimari, süsleme ve el sanatları başlığı altında incelemektedir.⁴⁸ Dönem içinde kullanılan süsleme teknikleri ve süsleme programı belli başlı birkaç örnekten çıkılarak anlatılmıştır. Çalışma içindeki mimari değerlendirme ve analizlerde daha çok Ayverdi tarafından gerçekleştirilen çalışmalar altlık olarak kullanılmıştır. Çalışmanın tasnifleme gibi bazı problemlerinin bulunmasına karşılık, konusunda ilk yapılan çalışmalar içinde yer alması sebebiyle önemini ortaya koymaktadır.

Zaviyeli cami mimarisinin gelişimi ve değerlendirmesi ile ilgili ilk geniş kapsamlı çalışma Eyice tarafından yapılmıştır.⁴⁹ Osmanlı mimarisi öncesinde varlığı bilinen tekke ve zaviye yapılarının Osmanlı mimarisi içinde nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşadığı sorusunun cevabı aranmıştır. Zaviyeli Osmanlı camilerinin dönemi içindeki çağdaşı diğer beyliklerdeki zaviyeler ile olan ilişkisi gözetilerek mimari anlamda plan tipolojilerine ve gelişim ve değişim çizgilerine yönelik irdelemeler yapılmıştır. Klasik dönemle birlikte mimari kuruluşlarında değişiklik yapılan bu yapıların, özellikle bölgesel ve beylik özellikleri bütüncül olarak irdelenmiştir. Eyice'den sonra Tokat örneklerinde konuyu inceleyen bir çalışma daha yapılmıştır.⁵⁰

Erken Osmanlı dönemi mimarisi içinde türbeler, planlama ve konumlanış bakımından, önceki Selçuklu dönemi türbe mimarisinden biraz farklıdır. Bu farklılıklarının başında ise Sultan Osman Gazi ve oğlu Orhan Gazi'nin defnedildikleri türbeleri gelir. Her iki sultanın da bir kilise içine gömülmesi, bu dönemin araştırılmasına önem verilmesini sağlamıştır. Konuyla doğrudan ilgili olmak üzere S. Eyice'nin bir çalışması bulunursa da, bütün erken dönem türbeleri E. Daş'ın çalışmasında işlenmiştir.⁵¹

Erken Osmanlı sanatı araştırmaları içinde Demiriz tarafından hazırlanan *Osmanlı Mimarisinde Süsleme* başlıklı çalışma mimari süsleme alanında yapılmış önemli çalışmaların başında gelir. Bu çalışmada araştırmacı tarafından Osmanlı sanatında süslemenin gelişimi örneklerle ortaya konulmuş, iliş-

48 G. Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1989.

49 S. Eyice, "Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII, sy. 1-2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1963, s. 3-80.

50 S. Emir, *Erken Osmanlı Mimarlığında Çok İşlevli Yapılar: Kentel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler, Orhan Gazi dönemi yapıları*, İzmir: Akademi Kitabevi, 1994.

51 E. Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", Yüksek Lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993; Aziz Doğanay, *Erken Devir Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezminat*, Yüksek Lisans tezi, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

kilerin sorgulamaları yapılmıştır.⁵² Osmanlı süsleme sanatının erken dönemi mimari eserlerinin süslemeleri yapım malzemelerine göre gruplandırılarak kataloglanmıştır. Araştırmacı çalışmada, süsleme tekniklerini, usta ve atölyeleri, çağdaş çevreler içindeki süsleme üretim anlayışlarını ve süsleme etkileşimi konularında tespitlerini ortaya koyar. Çalışmanın birtakım değerlendirme açısından fark edilmeyen noktalarının bulunması bu konuda yeni bir çalışma yapılmasını teşvik etmiştir. Y. Özbek tarafından yapılan bu çalışmada, erken dönem Osmanlı Beyliği'nde taş süsleme incelenmiştir.⁵³ Araştırma içinde ele alınan örneklerin ayrıntılı bir kataloglaması ve çizim analizleri yapılmış, erken Osmanlı taş süslemesinin çağdaş kültürlerle olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, erken Osmanlı taş süsleme programının kendisini çok parçalı ve heterojen ortama bağlı olarak çok kurgulu, çok katmanlı yapı olarak gösterdiği şeklinde bir tespiti ortaya koymuştur.

Erken dönem Osmanlı sanatı içinde mimari süslemeyle ilişkili olarak bazı başka çalışmalarda vardır. A. Tüfekçioğlu tarafından yapılan *Erken Osmanlı Mimarisinde Yazıtlar* başlıklı çalışmada, gerek anlam gerekse formlanış bakımından yapıların özellikle cephelerinde kullanılan kitabeler üzerinde durulmuştur.⁵⁴ Bu çerçevede, belirli bir katalog sırasında yapılar incelenmiş ve bu yapılardaki yazıtların dönemi içinde yazı sanatı açısından bir değerlendirmesi yapılmıştır. Benzer bir çalışma klasik dönem yapılarındaki yazılar için F. Özkafa tarafından yapılmıştır.⁵⁵ Erken Osmanlı dönemi mihraplarının kataloglamasını M. Top yapmıştır.⁵⁶ Mihrapları kendi içinde tipolojik olarak ele almış ancak, döneminin diğer beylikleri ile karşılaştırma yapılmadan, Selçuklu'dan Osmanlı sanatına yaşanan değişim evresinde mihraplardaki kurgusal tasarımın boyutları açıklanmamıştır. Klasik dönem ağırlıklı olarak Osmanlı mihraplarını irdeleyen bir diğer çalışma ise oldukça sınırlı bir bakış açısıyla yapılmıştır.⁵⁷ Mihraplar belirli bir katalog düzeni içinde incelenmiştir. Sonrasında ise bulguların, malzeme, teknik, mihrap elemanları ve süsleme başlıkları altında kendi içinde sınırlı kalan bir değerlendirmesi yapılmıştır. Sonuç olarak, Erken dönem Osmanlı selatin camilerinde, Selçuklu etkisinin devam ettiği, klasik dönemde ise tasarım ve süsleme özellikleri bakımından belirli bir

52 Y. Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme, Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

53 Y. Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme, (1300-1453)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

54 A. Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

55 F. Özkafa, "İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.

56 Mehmet Top, *Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (XIV.-XV. YÜZYIL)*, c. I-II, Doktora tezi, Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, 1997.

57 T. Bozkurt, "Osmanlı Selatin Cami Mihrapları", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

üslubun etkisinin sürdürüldüğü ileri sürülmüştür.⁵⁸ Osmanlı selatin camilerinin minberleri üzerine de yine benzeri bir çalışmanın yapıldığını görüyoruz.⁵⁹ Ancak bu çalışma mihraplarla ilgili yapılan tezden farklı olarak, bazı yen fikirler getirmesi bakımından daha niteliklidir. Osmanlı hanedanına mensup kişilerin inşa ettirdiği camilerin minberleri, yine malzeme, teknik, minber elemanları ve süsleme başlıkları altında durum ve süsleme tespitleri yapılarak incelenmiştir. Minberlerin bir sınıflandırması yapılarak, minber elemanlarının dönemsel kategorizasyonuna dayalı bir değerlendirme yapılmıştır.

Osmanlı dönemi mimari tezyinatını nakışlarıyla birlikte değerlendiren bir çalışma Doğanay tarafından yapılmıştır.⁶⁰ Çalışmada mimari plastik olarak tanımlanan süsleme programının tanım ve tariflemesinin yanında Osmanlı mimari süslemesinin bazı sorularına cevaplar aranmıştır.

A- Taç Kapı, Mihrap, Minber

Osmanlı mimarisini anıtsal çizgilere taşıyan birkaç yapı elemanı içinde taç kapılar belirgin bir şekilde karşımıza çıkar. Osmanlı öncesinde Selçuklu mimarisi içinde belirli bir tasarım çizgisinin olduğunu bildiğimiz taç kapılar, Osmanlı döneminde ayrıntılı süslemeden arındırılmış ancak geometrisiyle etkisini artırmış bir konumdadır. Erken Osmanlı Mimarisinde taç kapılar ilk defa toplu olarak Ş. Çakmak'ın "Erken Osmanlı Mimarisinde Taç Kapılar" başlıklı kitabında ele alınmıştır.⁶¹ Bu çalışmada özellikle profil planları çıkarılarak, belirli bir katalog düzeni içinde eserler incelenmiştir. Taç kapıların büyük çoğunluğu üç boyutlu birer anıt niteliğindedir. Ancak bu çalışmada kapılar sadece iki boyutlu bir çerçevede malzeme, plan özellikleri, silme, kavsara ve süsleme gibi başlıklar altında değerlendirilmiştir. Sonuçta Anadolu Selçuklu mimarisinden farklı olarak erken Osmanlı mimarisi içinde taç kapıların çeşitli değişikliklere uğradığı, değişikliklerin temel nedeninin plan, cephe tasarımları ve malzeme kullanımında ortaya çıkan yenilikler olduğu ileri sürülmüştür. Erken Osmanlı taç kapılarını biçim bakımından iki farklı tipoloji içinde değerlendiren araştırmacı, *cepheden çıkıntılı ve eyvan şeklinde düzenlenmiş* taç kapı olarak bir sonuca ulaşır. Daha çok Selçuklu dönemi ile kıyaslama yapılarak, getirilen yeniliklerin bir sorgulaması yapılmıştır. Erken Osmanlı mimarisini bir dönem derinden etkileyen Timurlu sanatı ya da Balkanlar'da fetihle birlikte karşılaşılan yeni mimari üslupların taç kapılar üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu, halen cevabı verilememiş sorular olarak ortadadır. Klasik dönem Osmanlı taç kapıları ile bunların Selçuklu döneminden farklı olarak gelişimlerini araştıran

58 Bozkurt, a.g.t., s. 260.

59 G. Apa, "Osmanlı Dönemi Selâtin Cami Minberleri", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

60 A. Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı - Klasik Devir Hanedan Türbeleri (1522-1604)*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2009

61 Ş. Çakmak, *Erken Osmanlı Mimarisinde Taç Kapılar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

bir çalışma ise A. Ödekan tarafından yapılmıştır.⁶² Bu çalışmada Ödekan, Osmanlı döneminde taç kapının, Selçuklu'dan farklı olarak yapının anıtsallığının üzerinde toplandığı mimari bir eleman olmaktan ziyade son cemaat mekânı içinde revak açıklığı boyutlarıyla şekillenen bir yapım elemanı haline geldiği şeklinde bir değerlendirme yapar. Ancak taç kapının girişi sağlama görevine karşılık halen neden anıtsal ölçü ve formlarda olduğuna değinmemiştir. Ayrıca Selçuklu taç kapılarında görülen anıtsallığın Osmanlı selatin camilerinde özellikle avluya girişlerinde mihrap akslarındaki belirgin abideviliğin gerekçelerini ise açıklamaz. Ödekan, Sinan'ın taç kapılarda erken Osmanlı döneminin plastik ifadelerini güçlendirerek kullandığını belirtir.⁶³ Sonuç olarak Ödekan, Ortaçağ Anadolu Türk mimarisi içinde taç kapının basit görünüşlü yapıyı anıtsal çerçeveye ulaştırırken, klasik Osmanlı döneminde anıtsal görünümlü yapıda, taç kapının "iddiasız" bir görünümü olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁴

B- Planlar ve Kuruluşları

Osmanlı sanatı içinde farklı evrelerin bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu evreler içinde plan kurgularının gelişimi de farklılıklar gösterecektir. Osmanlı cami mimarisinde plan gelişiminin formel düzeni ile ilgili ilkeleri belirleyen A. Kuran'ın çalışması bu konuda öncü bir nitelik taşır.⁶⁵ Benzer bir çalışma da D. Kuban tarafından yapılmıştır.⁶⁶ Kuban, Osmanlı camiinde mekânın biçimlenişini, bu mekân içindeki harekete göre üç gruba ayırır. Buna göre; boyuna gelişmiş mekân, enine gelişmiş mekân ve merkezi mekân tanımını yapar. Hristiyan mimarisinde, boyuna gelişmiş mekânın tercih edilmesine karşılık, İslam mimarisinde enine gelişmiş mekânın tercih edildiğini, bunun sebebinin de Müslümanların kible duvarına paralel sıra halinde durma zorunluluğundan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Bu durumun aksine Osmanlı mimarisinde mekânların merkezi planda gelişim isteği içinde olduğunu, buna Roma, Bizans, Anadolu ve Suriye Hristiyan mimarisinde rastlandığını ancak Osmanlıların bunların hiç birisinden etkilenmediklerini, ne Anadolu'da rast-

62 Ödekan'ın taç kapı konusunda iki çalışması bulunur. Bunlardan Selçuklu mimarisi ile ilgili olanı yayımlanmış, diğeri ise yayımlanmamıştır. A. Ödekan, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Mukarnaslı Portal Örtüleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1977; A. Ödekan, "Erken Dönem Osmanlı Mukarnaslı Kapı Niş Örtüleri", Basılmamış Doçentlik tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1981. Ödekan'ın, Osmanlı taç kapılarını ele aldığı bir çalışması için bkz. A. Ödekan, "Taç Kapılar", *Mimar Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1988, s. 521-524.

63 Ödekan, *a.g.e.*, s. 522.

64 Ödekan, *a.g.e.*, s. 522.

65 Aptullah Kuran, *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago and London: Chicago Üniversitesi Yayınları, 1968.

66 Doğan Kuban, *Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekân Teşekkülü (Rönesansla bir Mukayese)*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1958.

ladıkları planları kopya ettiklerini, ne de teorik esaslardan hareketle merkezî planlı yapıları kullandıklarını Rönesans merkezli yapılarla kıyaslama yaparak açıklar.⁶⁷ D. Kuban'ın ilk yıllarda köken konusundaki bu yaklaşımı sonrasında değişime uğramış, plan kökeninde Orta Asya, Anadolu Selçuklu bağlantıları kurmaya başlamıştır. Kuban, İslam camilerinde altıgen ve sekizgen plan üzerinde kubbeli cami gelişiminin bulunmamasına işaret ederek bunun sadece Osmanlı Türk mimarisinde görüldüğünü, XVI. yüzyıl dinî mimarisinde yapının çekirdeğinde her zaman *baldaken* tabir edilen kubbeli çardağın bulunduğu işaret eder. Kuban, Osmanlı mimarisinin orijinal bir mimari olduğunu göstermek için onun Bizans'la ve kendisinden önceki dönemlerin mimarisi ile ilişkilerini belirtmenin yeterli olmayacağı öngörüsünde bulunur.

Osmanlı cami mimarisinin mekân boşluk ilişkisini, avlu-harim ilişkisi çerçevesinde yorumlayan bulgular çerçevesinde, mekânın oluşumunda üç boyutlu bir tasarım anlayışının egemenliği tartışılmaktadır. Bu tartışmaların başlangıcında önemsiz gibi görünen küçük bir makalenin içinde heyecan verici fikir ve hipotezler ileri sürülmüştür.⁶⁸ Gebhard, Osmanlı cami mimarisindeki boşluğun, hacimsel kapalı boşluğun simetrisi için uğraşıldığını, kubbelerin, tonozların, yapının strüktür formuna bağlı duvar yüzeylerinin sürekli ve mantığa uygun olarak yapıların dış yüzeyine işaret ettiğini belirtir. Böylece hacimlerin içerisi ve dışarıları arasındaki kapalı anlam ilişkisi çerçevesinde, bu yapıları mimari *conctuctivism*in dikkat çekici örneği olarak yorumlar.

Erken dönem Osmanlı cami mimarisinin kuruluş ve tasarım ilkeleri üzerine farklı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda, erken Osmanlı mimarisinin kendi içinde özel tasarım anlayışı ile öncülleri ve ardıllarından farklılıkları görülür. Bu farklılıkların ise aslında klasik Osmanlı mimarisi olarak adlandırdığımız dönemin habercisi olduğu bugün artık yadsınmaz bir gerçektir. Bu çerçevede A. Kuran tarafından yapılan araştırma ilk bulguları ortaya koymuştur.⁶⁹ Kuran'ın bu çalışmasında Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yaklaşık 1500'lere kadar olan süreçte Osmanlı camiiinin gelişiminde belirli bir uyumun varlığı sorgulanmıştır. Ayrıca, bu çalışmada Osmanlı büyük sultan camilerinin ortaya çıkışında köken ve kaynak konusunda İstanbul'un fethiyle birlikte Ayasofya'nın doğrudan, kesin ve tek belirleyici olarak mimar ve bani-

67 Kuban, *a.g.e.*, s. 16.

68 David Gebhard, "The Problem of Space in the Ottoman Mosque", *The Art Bulletin*, Vol. 45, No. 3, New York: College Art Association, 1963, s. 271-275.

69 A. Kuran, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, 1964. Bu araştırmanın sonraki dönemde İngilizceye de çevirisi yapılmıştır. Bkz. A.Kuran, *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago and London: Chicago Üniversitesi Yayınları, 1968. Kuran'ın bu konudaki fikirlerinin ilk olgunlaşması daha erken tarihlerde olmuştur. Bkz. A. Kuran, "On beşinci ve On altıncı Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1979, s. 798-99.

leri yönlendiren unsur olmadığı da açıklanmıştır. Kuran, çalışmasında daha çok mimari form, boşlukların düzenleniş şeması ile ilgilenmiştir. Tek üniteli camileri Osmanlı cami mimarisinin temel değişmezi olarak belirler. Osmanlı mimarlarının bu form üzerinde duruşlarını teknik beceri ve kazanımlar çerçevesinde sürekli geliştirdikleri üzerinde durur. Teknikteki gelişimle ters olarak, Osmanlı banî nesnellüğünün durağan kaldığını belirten Kuran, bunun harim içinde mümkün olduğunca az, birkaç yatay strüktür elemanı ile kesintiye uğratılmadan en geniş tek mekânli kesintisiz boşluğun oluşumunu hazırladığını açıklar. Böylece, bütünüyle Osmanlı cami mimari karakterinin Yunan ya da Latin haç kilise formundan açıkça ayrı geliştiğini ortaya koyar. A.Kuran'ın, erken dönem Osmanlı camileri için ortaya koyduğu tipoloji halen geçerliliğini korumaktadır. Yapıları, tek üniteli, ters T planlı (Bursa camisi olarak adlandırılır) ve çok üniteli camiler olarak gruplar.

Klasik dönem Osmanlı cami mimarisinin gelişimini Anadolu ve hatta Orta Asya kökleriyle ilişkilendiren bazı araştırmalar vardır. Bunlar içinde M. Sözen'in araştırması, bu tür çalışmaların başlangıcını oluşturur.⁷⁰ Kitabın ilk bölümünde Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi mimarisi üzerinde durmuştur. Bu çerçevede Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu mimarilerinin kısa birer değerlendirmesinden sonra erken Osmanlı mimarisi üzerinde Sinan'ın fikirlerine yön verecek, bazı saptamaların varlığına işaret eder. Sözen, "Mimar Sinan'ın yapı eylemlerinde egemen olduğu yıllarda veya ondan kısa bir süre önce denenmiş bu ilginç yapıtların" klasik dönem mimarisinin oluşumuna yaptığı katkıya işaret eder. Çalışmanın ağırlıklı bölümünü klasik Osmanlı ve sonrası dönemin mimarisi oluşturur. Bu dönem Mimar Sinan'ın getirdiği yenilikler ve katkılar çerçevesinde değerlendirir.

Osmanlı dönemi dinî yapılarının plan ve cephe gelişimleri üzerinde belirli ilkeler olduğu saptaması ile bunların Osmanlı öncesi (Selçuklu Beylikler) mimari ile köken olarak bağlamaya yönelik bazı araştırmalar da vardır. Bu araştırmalar içinde Oleg Grabar'ın "The Iconography of Islamic Architecture" başlıklı araştırmasında merkezî kubbenin dört yönden yarım kubbeyle desteklenen planının kökeni olarak Kuzey Afrika'da da bulunan yerel bir gelenek olduğu ileri sürülmüştür.⁷¹ Grabar'ın bu görüşü, M. Kiel tarafından Atina'daki Fethiye Camii ölçeğinde değerlendirilmiş, "The Quatrefoil Plan in Ottoman Architecture Reconsidered in Light of the 'Fethiye Mosque' of Athens" başlıklı

70 M. Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975. Araştırmacı bu yayınından sonra hemen hemen benzer bir çalışmayı farklı bir isimle yayınlamıştır. M. Sözen, *Türk Mimarisinin Tarihsel Gelişimi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 1980.

71 Oleg, Grabar, "The Iconography of Islamic Architecture.", *Early Islamic Art, 650-1100*, VI, *Constructing the Study of Islamic Art*, Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2005. First published in Priscilla P. Soucek, (ed.), *Content and Context of Visual Arts in the Islamic World*, Londra: Pennsylvania State University Press, University Park, 1988, s. 51-65.

çalışma ile bunun doğru olmadığı ortaya konulmuştur.⁷² Araştırmacı sonuç olarak bu planın imparatorluğun gücünün bir sembolü olarak önemli yapılar da kullanıldığını belirtir.

Osmanlı dönemi mimarları onun yapıların inşasında plan ve modeller kullandıkları, bunlara ilişkin özellikle *Surname* gibi minyatür resimli Osmanlı tarih kayıtlarında bilgiler bulunduğu bilinmektedir. Ancak bu plan ve modellerin birçoğu günümüze gelememiş ya da henüz keşfedilmemiştir. Necipoğlu-Kafadar, Osmanlı mimarisinde yapıların planlanışından itibaren belirli bir projelendirme aşamasının bulunduğunu somut kanıtlara dayandırır.⁷³ Bu planlar özelinde Necipoğlu-Kafadar, aynı zamanda Osmanlı inşa sistemi hakkında bazı cevaplar da aramıştır.

IV- Klasik Dönem

Osmanlı sanatının evreleri içinde İstanbul'un fethinden sonraki dönem Klasik Dönem olarak adlandırılır. Bu dönem sadece görsel sanatlarda değil, edebî sanatlarda da klazizmin yaşandığı bir dönemdir. Osmanlı sanatının şaheserleri bu dönemde ortaya çıkar. Dolayısıyla bu dönemi inceleyen eserler sayıca fazladır ve nitelik olarak da daha doyurucu bilgiler içermektedir.

Klasik dönemin sanat ortamını Mimar Sinan olmadan düşünmek yanlış olacaktır. Bu sebeple Sinan'ı bu dönemin içinde bir alt bölüm olarak değerlendirmek yerindedir. Klasik dönem Osmanlı mimari sanatında Doğan Kuban'ın tespit ve değerlendirmeleri önemli yer tutmaktadır.

Kuban'ın klasik Osmanlı mimarisini incelediği çok sayıda araştırması bulunur. Bunlar içinde son yıllarda çıkardığı *Osmanlı Mimarisi* adlı çalışması nitelik bakımından son derece özgün bir çalışmadır.⁷⁴ Dört bölümden oluşan bu kitabın ilk bölümünde Osmanlı mimarisinin oluşum aşaması, kültür ve sanat ortamı, başkentlerin konumu, tarikat yapıları gibi konular üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, yapılar plan tiplerine ve gruplarına ayrılarak incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Sinan sonrasında Osmanlı mimarisinde yaşanan gelişmeler, mimarlık mesleğinin kurumsal kimliği, baniler, mimarinin şekillenmesinde ortaya çıkan tasarım ilkeleri gibi konular üzerinde durul-

72 M. Kiel, "The Quatrefoil Plan in Ottoman Architecture Reconsidered in Light of the 'Fethiye Mosque' of Attens, *Muqarnas*, Vol. 19, Leiden: Brill, 2002, s. 109-122.

73 Topkapı Sarayı arşivinde bulunan bu planlarla ilgili ilk araştırma Ünsal tarafından yapılmıştır. Bkz. B. Ünsal, "Topkapı Sarayı Arşivinde Bulunan Mimari Planlar üzerine, (On Plans at the Topkapı Palace Archive)", *Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, 1, İstanbul, M.E.B. Devlet Kitapları, 1963, s. 168-197; Kafadar ise farklı kütüphane ve müzelerde bulunan özgün Osmanlı planlarını da derleyerek Osmanlı inşa sistemini incelemiştir. Gülrü Necipoğlu-Kafadar, "Plans and Models in 15th- and 16th-Century Ottoman Architectural Practice", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 45, No. 3, California: University of California Press on behalf of the Society of Architectural Historians, 1986, s. 224- 243

74 D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayını, 2007

muştur. Ayrıca, dinî mimari dışında hanlar, çarşılar, menzil külliyesi gibi yapılar üzerinde de durulmuştur. Dördüncü bölümde, klasik dönem sonrasında ortaya çıkan yeni eğilimler ve yenilikler üzerinde durulmaktadır. Kuban, hazırladığı bu kitabın ne anlam ifade ettiğini sonuçta şu cümlesiyle açıklar: “Osmanlı mimari tarihini bir yapılar kataloğu olmaktan çıkarmak için, onu altı yüzyıllık tarihiyle alış veriş içinde bir süreç olarak değerlendirmek gerekir. Bu kitapta bu sürecin doğası ve aşamaları açıklanmaya çalışılmıştır.”

Osmanlı dönemi mimarisini dönemler halinde inceleyen bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar içinde özellikle A. Yüksel’in çalışmaları, Ayverdi’nin çalışmalarının devamı niteliğindedir.⁷⁵ Osmanlı külliyesi ve bunların gelişimleri üzerinde ilk olarak S. Ögel durmuştur.⁷⁶ Ancak külliye mimarisi çerçevesinde konunun değerlendirmesini ise F. Akozan yapar.⁷⁷ Osmanlı mimarisinde külliye yapılarının kuruluşları hakkında başka yayınlar da bulunur.⁷⁸

A- Medreseler

Osmanlı Medrese mimarisini doğrudan ele alan çalışmalar sayıca azdır. Bu çalışmaların ilk örnekleri daha çok Selçuklu ve Beylikler dönemi medrese mimarisini inceleyen çalışmaların devamı şeklindedir. M. Sözen’in doktora tezi olarak hazırladığı *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri* başlıklı çalışması, XIV. yüzyıl Osmanlı medreseleri haricinde Anadolu medreselerini analitik bakış açısıyla değerlendirmiştir.⁷⁹ Sözen’den sonra ise Osmanlı medreselerini tarihsel bir bakış açısıyla incelenmesine karşılık,⁸⁰ onların sanatsal ve mimarlık özellikleri üzerinde yeterince durulmamıştır. Bursa’daki klasik dönem medreseleri hakkında bölgesel değerlendirmeler içeren bir çalışma bulunur.⁸¹

XVII ve XVIII. yüzyıl medreselerini araştıran bir doktora tezi yapılmıştır.⁸²

75 İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim Devri (1481-1520)*, c. V, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1983; İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (1520-1566)*, c. VI, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 2004.

76 Semra Ögel, “Die osmanischen Baukomplexe”, *Anatolica annuaire international pour les civilisations de l’Asie antérieure*, 1, Leiden: Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut in het Nabije Oosten, 1967, s. 118-124.

77 F. Akozan, “Türk Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi*, VIII, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, 1969, s. 303-308.

78 G. Cantay, *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2002; S. Eyice “Hüsrev Paşa Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, s. 164-166.

79 M. Sözen, *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri*, c. I, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, 1970.

80 C. Baltacı, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, c. 1-2, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.

81 M. Hızlı, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

82 Zerrin Köşklü, “XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi”, c. 2, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999.

B-Saraylar

Osmanlı Mimarisi içinde saray yapılarının özel bir yeri vardır. Bunların mimarisini ve el sanatlarını konu alan çalışmalar ise azımsanmayacak bir miktardır. Osmanlı sarayları içinde özellikle Topkapı Sarayı'nın gerek konum, gerekse tarihi bakımdan tanık olduğu olaylar sebebiyle araştırmacılar tarafından üzerinde hassasiyetle durulduğu görülür⁸³.

Gülru Necipoğlu'nun araştırması, Osmanlı Saray mimarisinin sembolik ve törensel gelişim çizgisini değerlendirir. Yönetim mekânlarından, sultanın özel mekânlarına kadar uzanan bölüm bir geçit olarak görülmüştür. Yazarın kendi sözleriyle kitap, Topkapı Sarayı'nın çok katmanlı mimari tanımını analiz eder, hem de egemenlik ideolojisi, devlet törenlerinin anlamı, mimari ve merasim arasındaki karşılıklı etkileme, özel yaşama karşı alenilik ve çağdaş izleyicileri tarafından yapının algılanışına yönelik soruları ortaya koyar. Kitabın içinde özellikle Osmanlı saray hayatı ilginç yönleri bazı olaylarla ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Osmanlı'nın İstanbul'daki bu en eski sarayı, döneminin diğer sarayları ile de karşılaştırılmıştır.

N. Atasoy, İstanbul saray kültürü içinde önemli bir yeri bulunan, ancak üzerinde incelediği döneme kadar ayrıntılı bir çalışma yapılmamış olan İbrahim Paşa Sarayı'nı mimari, süsleme ve gelişim gibi farklı başlıklar altına incelemiştir.⁸⁴

XVI. yüzyıl İstanbul kent yaşamının en canlı olduğu dönemidir. Bu dönemi konu alan Metin And, kentteki yapıları, bunların kullanımlarını tarihî olaylarla karşılaştırarak anlatır.⁸⁵ İstanbul'un çevresinde Osmanlı döneminden çok sayıda köşk bulunur. Bunlar içinde, Osmanlı sultanlarının kullandığı Otağ-ı Hümayun olarak bilinen yapı hem mimarisi hem de Osmanlı mimarisinde birçok döneme tanıklığı sebebiyle önemlidir. Bu yapı hakkında ilk çalışma S.

83 R. E. Koçu, *Topkapı Sarayı, İçinde geçen vak'alar, eski saray hayatı ve teşkilatı ile beraber adım adım, köşe köşe*, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kol. Şrk., ts.; E. Davis, *The Palace of Topkapı in İstanbul*, New York: Scribner, 1970; S. H. Eldem, F. Akozan, *Topkapı Sarayı Bir Mimari Araştırma*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, 1981; Anonim, *Topkapı Sarayı-Museum*, M. Rogers, K. Çığ, S. Batur, C. Köseoğlu (ed.), (c. 1-5), Tokyo: Schuler Verlagsgesellschaft Herrsching am Ammersee, 1988; S. H. Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c. 1-2: İstanbul, Kutulmuş Matbaası, 1969-1974; M. Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları, 1990; G. Necipoğlu, *Architecture, Ceremonial, and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Cambridge: MIT Press, 1991; Nadide Seçkin, *Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelecekleri Üzerine Bir Araştırma (1453-2755)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 1998; N. S. Arslan, "İlk Osmanlı Sarayları ve Topkapı Sarayı", *Türkler*, c. 12, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınevi, 2002, s. 204-211.

84 N. Atasoy, *İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1972.

85 M. And, *16. Yüzyılda İstanbul Kent, Saray, Günlük Yaşam*, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, 1993.

Eldem tarafından yapılmış, sonrasında N. Atasoy ayrı bir kitap olarak yapıyı tanıtmıştır.⁸⁶

C- Kaleler

Osmanlı kaleleri ve şehirleri üzerine farklı çalışmalar yapılmıştır. Bununla birlikte kalelerin hepsini inceleyerek tipolojik bir değerlendirme yapan bir çalışma bulunmamaktadır. Boğaziçi'nde bulunan Osmanlı kaleleri ise daha ayrıntılı ve yoğun olarak incelenmiştir. İlk incelemeler genellikle küçük ancak yol gösterici bilgiler vermiştir.⁸⁷ Bunlar arasında A. Gabriel'in araştırması gerek bulguları gerekse nitelik olarak yaklaşımı bakımından halen geçerliliği olan bir çalışmadır.⁸⁸ Gabriel İstanbul kalelerini belirli bir sistematik dinamikte incelemiştir. Kalelerin planları ve bazı gravürleri kitapta verilmiştir. Yapıların tarihlendirilmeleri, seyyah bilgileri ve bazı arşiv bilgilerinden yararlanılarak yapılmıştır.

Nazmi Sevgen, Anadolu'daki özellikle yerleşim yerleri içinde bulunan büyük kaleleri tarihsel olaylar perspektifinde incelemiştir.⁸⁹

Osmanlı dönemi Balkan kaleleri hakkında ilk çalışmalardan birisini B. Özgüven gerçekleştirir.⁹⁰ Kalelerin tasarımı, özellikle Fatih dönemi kalelerinin Avrupa kaleleri ile bir karşılaştırmaları yapılmıştır.

Çanakkale'de bulunan Fatih dönemi kaleleri, Utkular'ın doçentlik tezi çalışmasında değerlendirilmiştir.⁹¹ Ancak araştırmanın özellikle değerlendirme bölümünün sınırlı olmasına karşılık, özgün çizim ve bilgiler içermesi, mimari tanımlamaları bakımından konuyla ilgilenenler tarafından dikkate alınması gereken bir çalışma olduğunu ortaya koymaktadır. Çanakkale çevresindeki kaleleri araştıran bir diğer çalışmada konu daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.⁹²

86 S. H. Eldem, *Köşkler ve Kasırlar I-II*, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü, 1973; N. Atasoy, *Otağ-ı Hümayun*, İstanbul: MEPA Medya Pazarlama Sanayi, 2000.

87 H. Högg, *Türkenburgen an Bosphorus und Hellespont; ein Bild frühosmanischen Wehrbaus bis zum Ausgang des 15. Jahrhunderts*, Dresden, Focken & Oltmanns 1932; S. Toy, "The Castles of Bosphorus", *Archaeologia*, 1930, 80, s. 215-228; S. Toy, *Castles of The Bosphorus*, Londra: Oxford Printed, 1930.

88 A. Gabriel, *Châteaux turcs du Bosphore*, Paris: E. de Boccard (Limoges: Impr. de A. Bon-temps), 1943; A. Gabriel, *İstanbul Türk Kaleleri*, çev. A. Ilgaz, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1945. Osmanlı dönemi Marmara surlarının fetihten önceki durumları hakkında F. Dirimtekin'in bir çalışması bilgi verir. Bkz. F. Dirimtekin, *Fetihten Önce Marmara Surları*, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayını, 1953.

89 N. Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, c.1, Ankara: Doğu Ltd. Şti., 1960.

90 B. Özgüven, "Barut ve Tabya: Ronesans Mimarisi Bağlamda Fatih Sultan Mehmed Kaleleri", Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

91 İ. Utkular, *Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1954

92 Y. Acioğlu, "Çanakkale Boğazındaki Kaleler", Yüksek Lisans tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi, 2006.

Osmanlı dönemi kalelerini ele alan başka çalışmalar da bulunur.⁹³ Bunların bir kısmı daha çok arşiv belgelerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Kalelerin mimari ve sanatsal özelliklerine fazla değinilmemiştir.⁹⁴

Osmanlı kale kentlerinin kuruluşlarını ele alan bazı araştırmalar da bulunur. Bunlar içinde G. Tanyeli'nin Anavarın Kalesi hakkındaki araştırması daha çok arşiv belgelerinden yola çıkarak tanımlama yapar.⁹⁵

D- Hamamlar

Osmanlı dönemi hamamlarını konu alan çalışmaların Osmanlı mimarisine yönelik ilk yapılan araştırmalar içinde yer aldığını görüyoruz. Bunlar Klinghardt'ın ve K. A. Aru'nun çalışmalarıdır.⁹⁶ Doğrudan Osmanlı hamamlarının tipolojisini ilk defa yapan ise Eyice olmuştur.⁹⁷

Erken dönem Osmanlı hamamlarını konu olarak inceleyen bir doktora tezi de hazırlanmıştır.⁹⁸ Klasik dönem hamamlarını konu olarak inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bunlar içinde Y. Önge tarafından yapılan, Koca Sinan'ın hamamlarını değerlendiren makale konusundaki öncü çalışmalar içinde yer alır.⁹⁹ Hamamlar, bazı bölgesel nitelikli yapılan çalışmalar içinde de ayrı ayrı ele alınmıştır.¹⁰⁰

V- Sinan

Klasik dönem Osmanlı sanatı ve mimarisi içinde Mimar Koca Sinan'ın ayrıca değerlendirilmesi, belki de ayrı bir bölüm olarak ele alınması gereklidir.

93 Z.Sönmez, "Osmanlı Kale Mimarisinin Ana Hatları", *EJOS*, IV(2001) (=M. Kiel, N. Landman & H. Theunissen (eds.), Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999), No: 58, s. 1-18.

94 A. Z. Hertz, "Armament and Supply Inventory of Ottoman Ada Kale, 1753", *Archivum Ottomanicum*, 4, The Hague: Mouton, 1972, s. 95-172; Enrico A. van Teijlingen, "The Fortress of Aya Mavra (Santa Maura) in Ottoman Times (1479-1684): A Preliminary Survey of its Building History", *Art Turc/Turkish Art: 10e Congrès International d'art Turc, Genève*, 1999, s. 718-724.

95 G. Tanyeli, "Bir Osmanlı Kale Kentinin Yapımı: Anavarın Örneği", *Doğan Kuban'a Armağan*, İstanbul: Eren, 1996, s. 85-93.

96 H. Glück., *Die Bader Konstantinopels*, Wien: Halm und Goldmann, 1921; K. Klinghardt, *Türkische Bäder. Mit 85 Abbildungen und einer Karte. herausgegeben mit Unterstützung der Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft*, Stuttgart: J. Hoffmann, 1927; K. A. Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1949. Aru'nun çalışması, Klinghardt'ın çalışmasının Türkçe tercümesi şeklindedir.

97 S. Eyice, "İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *Tarih Dergisi*, c. XI, sy. 15, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1960, s. 99-120.

98 B. Erat, "Anadolu'da XIV. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi", Ankara, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1997.

99 Y. Önge, "Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Etiği Hamamlar", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul: Vakıflar Genel müdürlüğü Yayını, 1988, s. 403-428.

100 M. Denктаş, *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları, (Çeşmeler-Hamamlar)*, Kayseri, Kıvılcım Yayınevi, 1998; O. Eravşar, *Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)*, Konya: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2004.

Ancak Osmanlı mimarisi araştırmalarında Koca Sinan'dan hiç bahsedilmemesi büyük bir eksiklik olacaktır. Koca Sinan üzerine yapılan yayınların hacimsel olarak çokluğu, bu çalışmalarda ortaya konulan farklı görüşler bulunması, uzun tartışma ve değerlendirmeleri de beraberinde getirmiştir.¹⁰¹

Koca Sinan'ın eserleri ve bunların yerleri hakkında bilgi veren üç önemli yazmanın varlığı bu konuyla yakından uzaktan ilgisi olanlarca bilinir. Bu yazmalar hakkında birkaç yayın yapılmıştır.¹⁰² Tezkireler ve vakfiyeler gibi dönemin arşiv belgeleri de kullanılarak Mimar Koca Sinan'ın hayatı üzerine yapılan araştırmalarda özellikle eserleri üzerinde durulmuştur.¹⁰³ Sinan'ın hayatını ele alan bazı çalışmalarda, hayat hikayesi döneminin arşiv belgelerinden yola çıkılarak adeta bir roman şeklinde sunulur. Afet İnan'ın Mimar Sinan üzerine yazdığı kitabı bu şekilde bilgiler içermektedir.¹⁰⁴ Aslında bu çalışma eserlerine bakıp da Sinan'ı tanımak isteyenlere bir anlamda yol gösterici olmuştur.

Benzer bir çalışmanın İngilizce olarak yapılması, Sinan'a olan hayranlığın aslında ulusal çerçevede olmadığı, sanatının etkilerinin derin ve köklü olması sebebiyle onu anlama gayreti olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Batı'da da Mimar Koca Sinan'a ilgi duyulmuş ve bu sebeple çeşitli araştırma makaleleri ve kitaplar yayınlanmıştır. Bunlar içinde doğrudan Sinan'ı çalışan A. Straton'un *Sinan* adlı eseri dikkat çeker.¹⁰⁵ Bu çalışmada Sinan'ın hayatı, yapıtları, bir asker olarak girdiği Osmanlı ordusundan, sultanın baş mimarı olarak çıkışı anlatılır. Bu kitap, aslında bir mimarın biyografisidir. Ancak ustanın eserleri onun büyüklüğünün birer tanığı olarak, bu biyografi içinde sık sık başvurulan şahitlerdir. Yazar aslında bir sanat tarihçisi ya da mimar değildir. Biyografist olduğunu da metinde açıklamaz. İstanbul'da Robert Kolej'de başladığı İngilizce öğretmenliği sırasında tanıştığı Koca Sinan'ın eserleri, kendi üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Bu sebeple yazar Sinan'ın hayatını, yaşadığı dönemin tarihî perspektifi içinde değerlendirmiştir. Kitap içinde Sinan'ın eserleri ve hayatıyla ilişkili birkaç tarihî olay da anlatılmıştır. Olayların dizisi ve örgüsü

101 J. M. Rogers, "The State and the Arts in Ottoman Turkey, Part 2. The Furniture and Decoration of Suleymaniye", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 14, No. 3, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, s. 283-313.

102 Mustafa Sai Çelebi, *Tezkiretu'l-bünyân*, İstanbul, 1315/1897. Sinan'ın hayatını konu edinen bu tezkireler daha sonraları toplu olarak yayınlandı. Bkz. Z. Sönmez, *Mimar Sinan ile ilgili tarihi yazmalar-belgeler*, İstanbul, 1988; Dayezade Mustafa, "Selimiye Risalesi", *Mimar Sinan ile ilgili tarihi yazmalar-belgeler*, ed. Z. Sönmez, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 1988, s. 104, 108; R. Şeşen, "Mimar Sinan hakkındaki kaynaklar", *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, c. 2, İstanbul: İTÜ Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi, İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası, 1986, s. 8.

103 İ. Hakkı Konyalı, *Mimar Koca Sinan*, İstanbul, 1948; Rifkı Melul Meric, *Mimar Sinan, Hayatı, Eseri: Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*, c. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1965.

104 A. İnan, *Mimar Koca Sinan*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1968.

105 Arthur Stratton, *Sinan*, New York: Charles Scribner's Sons, 1972.

Sinan'ı tanımayan kişiler üzerinde bile Osmanlı sanatını anlama ya da en azından ilgilenme dürtüsü meydana getirmiştir.

Sinan ve döneminin mimarisi üzerine çalışma yapan A. Kuran, ölümünün 400. yılı anısına büyük plan ve fotoğraflarla desteklediği büyük bir Sinan kitabı hazırlamıştır.¹⁰⁶ Bu çalışma Sinan'ın hayatı ve eserleri üzerine hazırlanmış doğru yaklaşım temelleri olan çalışmalardan birisidir. Kitabın ilk bölümünde çağdaşı kaynaklarda Sinan'a yapılan referanslarla biyografik bir değerlendirme yapılmıştır. Sinan'ın kariyerinin yapıları bir dizi dahilinde bânilerine ve resmî kayıtlara göre dizilerek incelenmiştir. Sinan'a atfedilen ancak tanımlanamamış, tahrip olmuş, harabe haline gelmiş ya da zaman içinde değişerek yeniden inşa edilmiş yapıların bir listesinin yanında, ek olarak Sinan'a ait olduğu kesin olarak bilinen eserlerinin listesi, alfabetik, kronolojik ve bölgelelere göre verilmiştir. Metin içinde geçen Osmanlıca ve teknik terimlerin çoğunluğunu dikkate alan Kuran, araştırmanın sonuna bir de sözlük eklemiştir.¹⁰⁷ Kuran, kitap içinde Sinan'la ve Osmanlı mimarisi ile ilgili kısır tartışmalara girmez. Bunun yerine ele aldığı konu olan Sinan'ı en iyi bir biçimde ortaya koymaya çalışmıştır. Kuran, arşiv kaynaklarını, bilimsel çalışmaları ve kendi gözlem çalışmalarını dikkatli bir biçimde teknik ve mimari açıdan gözlemler yaparak değerlendirir. Kuran'ın yapılar için kullandığı görsel malzemelerin özgünlüğü çalışmanın değerini daha da artırmıştır.

Uluslararası Sinan Yılı sebebiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve koordinatörlüğünü A. Kuran, S. Eyice, D. Kuban ve H. Karamağaralı'nın yaptığı *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri* başlıklı çalışmada Sinan ve dönemi farklı yazarlar tarafından anlatılmıştır. Bu çalışma içinde özellikle bazı makalelerin ortaya koyduğu bulgular, özgün tespitler içermektedir.

Sinan'ın mimarisinde estetik ve teknik problemleri bir mimar gözüyle anlamaya çalışan bir araştırmacı olarak Goodwin görülür.¹⁰⁸ Goodwin daha önce hazırladığı *Osmanlı Mimarisi* ile ilişkili kitabından farklı olarak klasik dönemin ünlü mimarını bu kez konu olarak işler. Şehzade Külliyesi'nden, olgunluk eseri Süleymaniye'ye kadar olan süreçte gelişimini değerlendirmiştir. Araştırmanın başlarında Sinan'ın hayatı ile ilgili kısa bilgilere yer verilmiştir. Özellikle asker olarak lojistik becerisi vurgulanmıştır. Kitap fazlaca akademik nitelik taşımaz. Daha çok konunun uzmanı olmayanlara bilgiler vermeyi hedeflemiştir.

106 A. Kuran, *Sinan, The Grand Old Master of Ottoman Architecture*, Washington DC: Institute of Turkish Studies; İstanbul: Ada Yayınevi, 1987.

107 Kuran'ın bu sözlüğü İngilizce kitapta bulunur. Ancak Türkçesinde bu sözlüğe yer verilmiştir.

108 G. Goodwin, *Sinan. Ottoman Architecture and its Value Today*, London: Scorpion Publications, 1977.

Mimar Sinan'ın eserleri içinde özellikle birkaçı gerek mimarisi, gerekse inşa tekniğindeki birtakım yenilikleri sebebiyle dikkat çekicidir. Bunlar içinde özellikle Süleymaniye Camii ile Selimiye Camii'nin tartışılmaz üstün bir yeri vardır.¹⁰⁹ Bu iki eseri konu alan araştırmalarda yapıların mimari kuruluş ve tasarımlarındaki farklılık ve zenginliklere dikkat çekilmiştir.¹¹⁰ Süleymaniye Külliyesi'nin Osmanlı mimarisi içinde bir dönüm noktası olduğu herkesçe bilinir. Bu dönüm noktası içinde yaşanan değişim ve gelişimler temelde Eski Fatih Külliyesi ile kıyaslanarak değerlendirilmiştir. Süleymaniye Camii'nde birtakım mimari yenilikler ortaya çıkar. Bunlar içinde derviş mekânlarının külliye içinde yer almaması, sultan ailesi çevresinde etkinliğinin kaybolması ile açıklanmıştır.

Sinan yapılarının tasarım anlayışları ile ilgili bazı yayınlar da bulunur. Bunlar içindeki bazı bilgiler Sinan'la ilgili olarak yayınlanan sonraki araştırmalarda da tekrarlanmıştır.¹¹¹

Son yıllarda özellikle Sinan dönemi mimarisini ve Sinan'ın yapıtları hakkında en kapsamlı çalışmayı G. Necipoğlu yapmıştır.¹¹² Sinan'ın dönemi öncesinde Osmanlı'nın sosyal yapısı ve kimliği ile ilgili sorularla başlayan araştırma, ayrışma ve anılar, İslam dünyasında ve İtalya'da mimari anlayış ile devam eder. Araştırma içinde Sinan'ın otobiyografisi ve Hassa Mimarlar Ocağı etkinlikleri üzerinde de durulmuştur. Kitabın içinde Sinan tarafından inşa edilen eserler, banilere göre gruplandırılarak anlatılmıştır. Adeta, banilerin imar faaliyetleri açısından Sinan'ın teknik ve tasarım anlayışının bir sorgulaması yapılmıştır.

Osmanlı sanat akımları içinde, Sinan'ın sanat anlayışını değerlendiren J. Erzen, Sinan'ın sanat ve teknik anlayışındaki farklılığın Osmanlı klasik mimarisi için bir yenilik olduğunu ileri sürmüştür.¹¹³ Yapı ve çevresinin ilişkisi içinde cephe, hacim, strüktür onun teorisine daha uygun olacak bir biçimde yapılmıştır. Sinan'ın her bir yapısında özgün bir form elde etme arayışına dikkat çeken Erzen, Sinan yapılarında baldaken strüktürün ortak yönüne işaret eder.

109 D. Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

110 G. Necipoğlu-Kafadar, "The Süleymaniye Complex in Istanbul: An Interpretation", *Muqarnas*, Vol. 3, Leiden: E.J. Brill, 1985, s. 92-117; G. Necipoğlu, "Challenging the Past: Sinan and the Competitive Discourse of Early Modern Islamic Architecture", *Muqarnas*, X, Leiden: E.J. Brill, 1993, s. 169-180; J. M. Rogers, a.g.m., 283-313; S. Mülayim, *Ters Lale Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001.

111 D. Kuban, "The Style of Sinan's Domed Structures" *Muqarnas*, Vol. 4, Leiden: E.J. Brill, 1987, s. 72-97; A. Arpat, "Sinan Camilerinde Kutsal (Mistik) Boyutlar ve Modüler Düzen," *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 28, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1984, s. 1-28.

112 G. Necipoğlu, *The Age Of Sinan (Architectural Culture in The Ottoman Empire)*, London: Princeton University Press, 2005.

113 J. Erzen, "Sinan as Anti-Classicist", *Muqarnas*, Vol. 5, Leiden: E.J. Brill, 1988, s. 70-86.

Sinan'ın dinî mimari dışında inşa ettiği çalışmaları da çokça araştırılmıştır. Bunların büyük bölümü makale olmakla birlikte son yıllarda kitap olarak çıkarılanlar da bulunur.¹¹⁴

Mimar Sinan'ın yapılarında süsleme programı üzerine bazı araştırmalar yapılmıştır. Bunların bir kısmı makale niteliğinde Sinan'ın yapılarındaki tezyinatın bir bölümünü ya da bir tekniğini inceleyen araştırmalardır.¹¹⁵ Sinan döneminde yapıların tezyinatını yapan, saraya bir kuruluşun varlığı da bilinir.¹¹⁶

VI- Mimaride Çini Kullanımı

Osmanlı dönemi çini ve seramik sanatı, bu sanatın farklı dönemleri içinde sürekli bir gelişim ve yenileşme arayışı gösterir. Zaman içinde yapılan araştırmalar, Osmanlı çini ve seramik sanatının gelişimi ile ilgili bilgilerin ortaya çıkmasına ve bu sanatın köken olarak Selçuklu mirasını geliştirmek suretiyle, kendi yolunda devam ettiğine işaret etmiştir. Osmanlı dönemi mimari süslemesi içinde çini ve seramik sanatına dikkat çeken ilk yayınlarda stil araştırmaları ve sınıflandırma nitelikleri bulunmamaktadır. Buna karşılık bu araştırmalar da daha çok fotoğrafları ile dikkati çeker.¹¹⁷

20. yüzyılın başında yapılan ilk araştırmalarda Osmanlı çini ve seramik sanatının ithal kökenli olabileceği söylemi yaygındı. Bu sebeptendir ki, Osmanlı seramik sanatının örnekleri Şam işi, Milet işi, Rodos işi gibi haksız isimlendirmelere maruz kalmıştır. Bu durumun böyle olmadığı, O. Aslanapa tarafından önce Çorum Alaca Kalehisar'da, sonra ise İznik'te yapılan kazılar sonucunda elde edilen bulgularla kesinlik kazanmıştır.¹¹⁸ İznik çini fırınları kazılarında elde edilen bulgular Osmanlı çini sanatının şekillenmesi ve artık kendi kökleri

114 I. Dincel, "İstanbul'daki Mimar Sinan Dönemi Medreseleri Genel Değerlendirme", Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1995; O. Bozkurt, *Koca Sinan'ın Köprüleri, XVI. Asır Osmanlı Medeniyetinde Sinan, Köprülerin Mimari Bakımdan Tetkiki, Siluet ve Abide Kıymetleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, 1952.

115 R. Bozer, "Sinan Eserlerinde Ahşap İşçiliği", *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, VI. Vakıf Haftası*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, 1988; F. Yenişehirlioğlu, "Sinan Yapılarında Çini Kullanımı", *IV. Vakıf Haftası*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, 1989, s. 301-314.

116 Orhan Bozkurt, "Koca Sinan'ın Köprüleri, XVI. Asır Osmanlı Medeniyeti İçinde Sinan, Köprülerin Mimari Bakımdan Tetkiki, Siluet ve Abide Kıymetleri", *Oriens*, Vol. 10, No. 2 (Dec. 31, 1957), s. 316; F. Çağman, "Mimar Sinan Döneminde Sarayın Ehl-i Hîref Teşkilatı", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988, s. 73-78.

117 G. Migeon-A. Sakisian, "La Ceramique d'Asie-Mineure et de Constantinople Du XIII Au XVI-II Siecle", *Revue de l'Art Ancien et Moderne*, XLIII-XLIV, Paris: Imprimerie Georges Petit, 1923, s. 8-47 (s. 10-14); K. Otto-Dorn, *Türkische Keramik*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 119, 1957, s. 57-65.

118 O. Aslanapa, "İznik Kazılarında Ele Geçirilen Keramikler ve Çini Fırınları", *Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri*, II, İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayını, 1969, s. 62-73.

olduğunu ortaya koyması bakımından önemliydi. Bu kazının bulgularının tanıtıldığı *İznik Çini Fırınları Kazısı* başlıklı çalışma son derece önemlidir.¹¹⁹ Bu çalışma ile İstanbul'a ulaşan yol güzergâhı üzerinde bulunan kentin, çinicilik bakımından bir merkez olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.¹²⁰

Osmanlı çini ve seramik sanatını, Türk çini ve seramik sanatı içinde bir bölüm olarak değerlendiren bazı çalışmalar da bulunur. Bunlar içinde özellikle G. Öney tarafından yapılan *Türk Çini Sanatı* adlı çalışma kendisinden sonraki diğer benzer çalışmalar için de öncülük görevi üstlenmiştir.¹²¹ A. Lane, gerek Aslanapa'nın bulgularına, gerekse dünya müze ve koleksiyonlarında bulunan İznik kökenli çini ve seramiklere bakarak bunların bir değerlendirmesini yapmıştır.¹²²

Milet kazılarında çok sayıda örnek ele geçirilmesi sebebiyle *Milet işi* seramikler olarak adlandırılan kırmızı hamurlu çukur tabak ve seramiklere ilk dikkati F. Sarre çekmiştir.¹²³ Ancak bunların kökenleri ile ilgili bir değerlendirmeyi Aslanapa yapmıştır.¹²⁴ Aslanapa, *Milet tipi* denilen bu seramiklerin imalat yerinin İznik olduğunu ortaya çıkarmıştır.

İznik dışında Osmanlı dönemi çini üretim merkezleri de bulunuyordu. Bunlar içinde özellikle Kütahya'nın günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde de önemli bir yerinin olduğu bilinir. Kütahya çini ve seramiklerinin Osmanlı dönemi üretimleri üzerine ilk araştırmalardan birisi yine Aslanapa tarafından yapılmıştır.¹²⁵ Osmanlı seramik sanatı içinde *Mavi Beyaz* olarak adlandırılan çini ve seramiklerin yaklaşık olarak XIV. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan üretimleri İznik ve Kütahya'da yapılmıştır. Bu çiniler üzerine bilgi veren araştırmalarda, tekniğin kaliteli ve desenlerinin özenli oluşuna dikkat çekilmiştir.¹²⁶

119 O. Aslanapa, Ş. Yetkin, *İznik Çini Fırınları Kazısı II. Dönem*, İstanbul: İstanbul Araştırma Merkezi Yayını, 1989.

120 N. Atasoy-Julian Raby, *Iznik: the Pottery of Ottoman Turkey*, London, Thames & Hudson, 1989; J. Carswell, *Iznik Pottery*, London: British Museum Yayını, 1998.

121 G. Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayını, 1976; A. Altun, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Çini ve Seramikleri", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu 16. Yüzyıl Teknolojisi*, ed. K. Çeçen, İstanbul: İSKİ Yayınları, 1999, s. 155-171.

122 A. Lane, "The Ottoman Pottery of Iznik", *Ars Orientalis*, 2, Michigan: The University of Michigan Department of The History of Art and The Freer Gallery of Art of The Smithsonian Institution, 1957, s. 247-281.

123 F. Sarre, "The Connexion Between the Pottery of Miletus and Florentine Majolica of the Fifteenth Century", *Transactions of the Oriental Ceramic Society*, Londra: Sotheby's Publications, 1933, s. 16-19.

124 O. Aslanapa, "Kırmızı Hamurlu İlk Osmanlı Keramikleri (Miletîşi Denilen Keramikler)", *Türk Kültürü*, III/30, Ankara, 1965, s. 35-43.

125 O. Aslanapa, *Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1949; O. Aslanapa, "Kütahya Keramikleri", *Atatürk'ün Doğumunun Yüzyüncü Yılına Armağan, Kütahya*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1981, s. 69-82.

126 W. Denny, "Islamic Blue and White Pottery on Chinese Themes", *Bulletin of Museum of Fine Arts*, Boston, 1974, s. 76-99.

Osmanlı seramik ve çini sanatı içinde tek renk sırlı seramik örneklerine çokça rastlanılır. Bu seramik ve çini örneklerinin tasniflendirilmesi ise oldukça sıkıntılıdır. Çünkü uzun bir süreçte üslup ve teknikte farklılık olmaması sebebiyle çinilerin zaman içinde yoğun olarak kullanıldığı görülür. Bu çiniler üzerinde G. Öney tarafından bilgiler veren bir çalışma yapılmıştır¹²⁷.

Osmanlı dönemi çini sanatı teknikleri üzerinde bazı araştırmalar yeni bulgular ortaya koyan bir diğer araştırma ise Ş. Yetkin tarafından yapılmıştır¹²⁸. Osmanlı çini-seramik sanatı örneklerinin ele alındığı bu çalışmada, seramik ve çini sanatının teknik ve üslupsal gelişimleri özellikle İznik bulguları ile Kütahya bulguları ve müzelerde sergilenen örneklerle incelenmiş ve karşılaştırılmıştır.

F. Yenişehirlioğlu, Avrupa'da çeşitli müzelerde bulunan farklı tarihlerden Osmanlı seramiklerini karşılaştırmalar yaparak incelemiştir¹²⁹. Seramik üretim ve tüketim ilişkisini açıklayan araştırmacı, Avrupa seramiklerinin Osmanlı seramik üretimini farklı yollardan etkilediğini belirtir. Araştırmada, XVI. yüzyıl'da İtalyan seramik formlarının İznik tabakları üzerinde kopya üretiminin yapıldığı açıklanmıştır. Bunların İtalyan siparişleri sayesinde İznik seramik repertuarında yer aldığına vurgu yapılmıştır. İtalyanlar ile Osmanlılar arasındaki ticari ilişkinin bu tür üretimler üzerinde tetikleyiciliği değerlendirilmiştir.

İstanbul çini sanatının gelişimi ve çinili eserlerin durumu hakkında Kırım-ı'nın yayınında açıklamalar yapılmıştır.¹³⁰

Osmanlı çini ve seramik sanatının teknolojik değerlendirmelerini yapan bazı araştırmalar bulunur. Bunlar içinde T. Tuna tarafından yapılan araştırma daha önceki bulguların mineraller ile karşılaştırmasına dayanır.¹³¹ Osmanlı seramiklerini teknik analizlerini mikroskobik açıdan değerlendiren bir diğer çalışma ise Henderson ve Raby'nin araştırmasıdır.¹³² Bu çalışma ile erken Osmanlı dönemi seramik ve çini sanatının gelişimi öncesinde ortaya çıkan değişimlerin özlü bir bilgi toplaması yapılmıştır. 1410 tarihinde İran menşeli Teb-

127 G. Öney, "Erken Osmanlı Mimarisinde Çini (XV.-XVI. Yüzyıl Başı İznik, Bursa, Edirne)", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, c. 11, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 205-212.

128 Ş. Yetkin, "Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Teknikler", *Sanat Tarihi Yıllığı*, I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1964-65, s. 60-120; Ş. Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1972.

129 F. Yenişehirlioğlu, "Ottoman Ceramics in European Contexts", *Muqarnas*, Vol. 21, Essays in Honor of J. M. Rogers, Leiden: E.J. Brill, 2004, s. 373-382.

130 F. Kırımlı, "İstanbul Çinçilliği", *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1981, 11, s. 95-110.

131 T. Tuna, "Erken Dönem Osmanlı (Beylikler) Seramik Teknolojisi", 7-9 Nisan 1999, *Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yıl Sempozyumu*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayını, 1999, s. 283-289.

132 J. Henderson and J. Raby, "The Technology of Fifteenth Century Turkish Tiles: An Interim Statement on the Origins of the Iznik Industry", *World Archaeology*, Vol. 21, No. 1, *Ceramic Technology*, London: Taylor & Francis, 1989, s. 115-132

rizli ustaların Anadolu'ya gelmesiyle birlikte Osmanlı seramik ve çinilerinde değişim yaşandığına işaret eder. Bu değişimin sonucunda gerek üslupta, gerekse teknikte yenilikler ortaya çıkar. Henderson ve Raby, değişimin yaşandığı bu dönemde Osmanlı seramik ve çinilerinden alınan örneklerle bunların kökenleri konusunda tespitler açıklanmıştır.

Osmanlı çiniciliği üzerine yapılan başka yayınlar da bulunur. Bu yayınların sayıları son yıllarda elde edilen bulgu ve bilgilerin artmasıyla birlikte artış göstermiştir.¹³³

Sonuç

Sonuç olarak, Osmanlı sanatı araştırmaları son yıllarda kazandığı ivme ile kendi yolunda önemli bulgu ve tespitleri ortaya çıkarmıştır. Bu tespitlerin ortaya koyduğu bir gerçekte şudur: Osmanlı sanatı, on bin yıllık Türk sanatı tarihi içinde, en verimli ve zengin dönemi oluşturur. Bu dönemin bulgularının zenginliği onun hakkındaki yazılanların da sayıca çok olmasına sebep olmuştur. Bütün yazılanlara karşılık halen ortada cevapsız kalan çok sayıda soru da bulunması, araştırmaların halen başlangıç aşamasından çok fazla ileride olmadığını da gösterir. Sevindirici olan, bilimsel çalışmaların belirli bir kalitede sürmesi ve her geçen gün ortaya konulan araştırmaların bulgu ve metot bakımından daha nitelikli olmasıdır. Bilimsel yazının temelini oluşturan tasnif ve sentezin, Osmanlı sanatı araştırmalarında son derece etkili kullanılması, bu sanatın anlaşılması adına umut vericidir.

Osmanlı sanatı araştırmalarını böyle bir makalede değerlendirmek şüphesiz oldukça güçtür. Bu çalışma bir anlamda dar bir sokaktan, son derece etkili bir görünümü olan bir taç kapının fotoğraflanmasına benzetilebilir. Tıpkı bunun gibi Osmanlı sanatı araştırmalarının bir kısmının, günümüzde ulaştığı seviye oldukça sınırlı bir açıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın ortaya çıkardığı gerçeklerden birisi, böyle bir çalışmanın Osmanlı sanatını oluşturan bütün alt dallar için ayrı ayrı yapılması gereğidir.

133 M.D. Willis, "Tiles from the Mosque of Rüstem Pasha in Istanbul", *AA* 48, 1987, s. 278-284; M. Wenzel, "Early Ottoman Silver and Iznik Pottery Design: Animal style", *Apollo*, 135, London, Apollo Magazine yayınevi, 1989, s. 159-160; J. Pope, "Chinese influences on Iznik pottery: a re-examination of an old problem", *Islamic Art in the Metropolitan Museum of Art New York*, 1972, s. 125-139; G. Necipoglu, "From International Timurid to Ottoman: A change of taste in sixteenth-century ceramic tiles", *Muqarnas*, 7, Leiden: E.J. Brill, 1990, s. 136-170; E. E. Dönmez, "Osmanlı Dönemi Türk Çini Sanatı", *Türkler*, c. 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınevi, 2002, s. 366-374; W. Denny, *Iznik: The Artistry Of Ottoman Ceramics*, London: Thames & Hudson, 2004.

Osmanlı Sanat Tarihi (Mimari) Literatürü

Osman ERAVŞAR

Özet

Osmanlı sanatı, yaklaşık 600 yıllık bir imparatorluğun sanatını içermektedir. Bu sanatı kendi içinde mimari ve el sanatları olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür. Osmanlı sanatının en dikkat çekici ürünleri ise mimarlık alanında verilmiştir. Bu makalede Osmanlı mimarisine yönelik yapılan yayınların bir değerlendirmesi yapılmıştır. Yayınların seçiminde yenilik getiren veya bu sanatın sınıflandırılmasına katkı sağlayanlara öncelik verilmiştir. Çok dar bir alanda, geniş kapsamlı bir çerçevesi olan Osmanlı sanatına ilişkin bir literatür değerlendirmesi yapılması beklenemez. Bu makale konuya ilgi duyanlara yön gösterecek temel bilgiler vermeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Sanatı, Osmanlı Mimarisi, Mimar Sinan, Süsleme

Ottoman History of Art (Architecture) Literature

Osman ERAVŞAR

Abstract

Ottoman art consists of six hundred thousand years of empire's art. We can evaluate this art in two groups as architecture and handcrafts. The most remarkable masterpieces are in the area of architecture. In this article an assessment of the publications about Ottoman architecture was made. While selecting the publications priority was given to the which bring novelty and make contribution to classify this art. A literature evaluation of Ottoman art which has a wide extensive frame should not be expected in such a limited field. This article aims giving essential knowleges that will guide the ones who are interested.

Keywords: Ottoman Art, Ottoman Architecture, Architect Sinan, Ornamentation